

A dilettantizmus dicsérete

(Lovik Károly a magyar
századforduló irodalmában)¹

KELEMEN ZOLTÁN

„Íme egy rendhagyó 'regény': zavaros, kusza, semmi elegancia, semmi magakelletés, írója nem ismeri a hatáskeltés titkát, az egyensúlyozást, a mérleget, képtelen különbséget tenni a végtet és a mindennapok vagy az ösztönök és a hit között.

Regénynek sem merném nevezni, ha nem sejténém, hogy az igazi regények (...) ismeretlen törvényeknek engedelmesskednek.”

(Földényi F. László)²

Jorge Luis Borges *Az Alef* című novellájában³ legalább két íróportré fedezhető föl. Összeköti őket Beatriz, kiben az örök nő mint múzsa sejlik föl. Neve nyilvánvaló utalás Dantéra és művére, az *Isteni színjátékra*, a novella végére kiderül: az írónál fontosabbak a művek. Beatriz-Beatricének a művekhez is köze van. Dantéhoz hasonlóan Borges (ezúttal az egyes szám első személyű elbeszélő) számára is platói kapcsolatról van szó, mely a síron túl is létező. A másik művész Daneri, kiről az elbeszélő beszámolójából és az elbeszélésbe fűzött idézetekből egyaránt kiderül, hogy dilettáns szerző. Mégis az ő műve lesz irodalmi-kritikai és olvasói siker, ráadásul az Alef mágikus meditációjában megmutatja Borgesnek Beatriz Danerihez írt „hihetetlenül szókimondó, trágár” leveleit, melyből sejt-

1 A tanulmány készítését a Habsburg-kori kutatások Közalapítvány Habsburg Történeti Intézete ösztöndíjával segítette. Kivonatos formában, *Távolodó történelem* címmel közölte a tatabányai *Új Forrás* 2009. 7. számában.

2 Földényi F. László: *Egy hiányzó láncszem. Vajda Jánosné Bartos Róza emlékiratai*. In: Uő.: *A tágra nyílt szem. Esszék, 1990–1994*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995. 156. old.

3 Jorge Luis Borges: *Válogatott művei I. A halál és az iránytű. Elbeszélések*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. 320–339. A novellát Benyhe János fordította.

hető, hogy a műzsa melyik művésznak kedvezett. A történet csak első megközelítésben olvasható az argentin kultúrpolitika és közízlés realiztikus kritikájának. Legalább ennyire bírálja, esetleg poentírozza azt a művészi arisztokratizmust, kifinomult elitizmust, mely a Borges-olvasás során némi-lykor fölmerülhet. Óvakodnék kijelenteni, hogy dolgozatom címéhez hasonló jelentés tulajdonítható *Az Alef*-nek, a mindenkor esztétikai ítéletek értékét azonban viszonylagossá teheti a novella értelmezése. Egy alkotó művészetének kortárs kritikai megítéltetése esetében még fontosabb az esztétikai értékelhetőségre vonatkozó kérdés, hiszen a kortárs bármilyen belátó, bölcs és pártatlan is (illetve próbál az lenni), befolyásolják divatos eszmék, esztétikai-elméleti iskolák, sőt művészeti műhelyek, folyóiratok körüli csoportosulások is, már csak pusztán létezésükkel. Valószínűsíthető például, hogy az alkotói magányba vonuló, a művésztsadalommal a kapcsolatot nem, vagy csak fölületesen tartó művész kritikai megítéltetésébe belejátszhat a kívülállás. S ez nemcsak azt jelenti, hogy elmarasztaló kritikákat kapnak műveik, főképpen azt, hogy semmilyen kritikát nem kapnak.

A Földényi F. Lászlótól származó mottó nem egyszerűen a dilettantizmusra vagy a kívülállásra hívhatja föl a figyelmet, mivel szerinte az általa tárgyalt szöveg (Vajda Jánosné Bartos Róza *Emlékiratai*) vállalja a kockázat és a bukás veszélyét, s ez nem volt jellemző a magyar irodalomra. „Az iro-

dalomban nem marad érintetlen az élet” – írja Földényi.⁴ A művésznak be kell emelnie alkotásába a lét unalmát, sematizmusát, örökkön ismétlődő kisszerű formáit. Minderre Musiltól Kafkán keresztül Tolsztojig bőségesen hozza példáit. Ezzel szemben a magyar irodalom (ezúttal főként a 19–20. század irodalmáról van szó) Földényi szerint bővelkedik a „gyermeki fantázia” szülte anekdotákban, kalandokban, zsánerképekben, melyeket ő romantikus előítéleteknek nevez. A Jókai-Mikszáth típusú regényekről ír, melyekre szerinte a történelmi problémák iránti fogékonyság és a haladásba vetett hit jellemző, legfőképpen pedig a technikai profizmus,⁵ melyet szerinte az egzisztenciális kockázattól való félelem nagy mértékben indokolhat.

„A magyar próza a legritkább esetekben bocsátkozott túlzásokba; sem a dosztojevskiji rendetlenség, sem a kafkai végső elrendezettség nem kísértette meg. És az arany középút (...) itt is a tehetetlenséget, a kiszolgáltatottságot leplezi. Mert akik megpróbáltak kiszakadni a nálunk uralkodó hagyományokból, vagy ilyenekről eleve nem is vettek tudomást, azok magányos csapásra, a kudarc vonzaskörébe tévedtek.

Magyarországon a kudarc mindig ígérete-sőbbnek bizonyult a sikernél.”⁶

A kudarc nem föltétlenül egy a zajos bukással, látványos fiaskóval. Jelentheti az említett hallgatást is, mely az ismeretlen-

4 2. jegyzet 157.

5 Megjegyzendő, hogy az idős Jókai prózáját a technikai fölkészültség hiánya miatt is érték támadások. Gyulai Pál, Irmei Ferencz vagy Péterfy

Jenő Jókai-recepciójára utalhatok ezzel kapcsolatban.

6 2. jegyzet 158.

séget eredményezheti, főképp, ha a művész még az „írók által olvasott írók” között is szemérmes tartózkodással volt csupán jelen.

Krúdy Gyula életművének jelentős részét teszik ki a visszaemlékezések, portrék, melyekben a krónikás és a riporter nézőpontjából örökítette meg a magyar társadalom-, politika- és irodalomtörténetnek az első világháború és Trianon tragédiájával oly gyorsan régmúlttá váló időszakát. Ő volt az a szerző, aki szinte Balzac *Emberi színműjékét* idéző teljességgel és részletességgel kísérelte meg a múlt és az elmúlt időt – gyakorta annak tanulságaival együtt – megőrizni valamely kérdéses térben és időben tételezett utókor számára. Különösen tanulságosak lehetnek íróportréi, melyek gyakorta szerzőjük irodalmi hangoltságáról mondanak el többet, mint alanyukról. A visszaemlékezések sorát mégsem a világháború után írt portrék nyitják, hanem az 1913-as *A vörös postakocsi*, melyben (és a későbbi postakocsi-regényekben) átesztétizálva jelennek meg a századforduló magyar irodalmának, történetének, politikai életének képviselői, s ebből a műcsoportból mutatnak tovább az olyan közvetlenül memoárszerű alkotások felé, mint *A tegnapok ködlovagjai* vagy az *Ady Endre éjszakái*. Krúdy alaposságát és körültekintő figyelmét tekintve legalábbis elgondolkodtató, hogy a dolgozat alcímében szereplő Lovik Gyuláról milyen mennyiségű és minőségű emléket őrzött meg. Föltehetőleg *A vörös posta-*

kocsi híres jelenetében bukkan föl a Krúdy életműben először Lovik Károly egy rövid említés erejéig, midőn Dideri-Dir, a Bonifác Béla meghatározása szerint „stréber” íróként a kortárs fiatal magyar írók-költők egy viszonylag hosszabb felsorolásába Lovikot is beilleszti, mint olyan ifjú művészt, akibe szívesen szerelmes lenne azért, hogy *A Hét* hasábjain együtt vagy váltakozva jelenhesenek meg a műveik.⁷ Lovik *A Hét* belső munkatársi körébe tartozott. Fontosabb ennél, mert talán Krúdy Lovik-értelmezéséhez, megértéséhez visz közelebb, az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című regényben szereplő rövid említés, ahol Alvinczi Eduárd nem íróként, hanem a „Vadászújság” flórárt-faunát alaposan ismerő „tudós” szerkesztőjeként emlékezik meg az íróról.⁸ A *Kékszalag hőse*iben szintén Alvinczi kapcsán említetik Lovik, aki ilyenformán azok közé a Krúdy-hősök közé sorolódik, akik „éppen ott voltak”, ahol valami történt. Rezeda Kázmér készíti neki a meghívót a céllövő versenyre,⁹ mint a *Vadász- és Versenylap* szerkesztőjének. A regény vasúti utazást leíró jelenetében közelebről megismerheti az olvasó Krúdy Lovikját. Megtudhatja róla, hogy „nagy tehetségű író” ugyan, de a kupéban „sem vette le a vörös kutyabőr kesztyűt”, s lapjának arisztokrata szerzői között szívesebben utazott volna, mint „a dohánybűdös írói körben.”¹⁰ Mindez parvenü sznobságot is jelezhetne, Lovik viselkedése azonban az írói mesterségre szemérmesen büszke alkotót is idézheti,

7 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 9. Regények és nagyobb elbeszélések 5. A vörös postakocsi*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007. 278–279. old.

8 Krúdy Gyula *Összegyűjtött Művei 10. Regények és*

nagyobb elbeszélések 6. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007. 267–268. old.

9 Krúdy Gyula: *Utazások a vörös postakocsin II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 358. old.

10 l. m. 366. old.

aki kerüli, hogy hivatásáról, melyet szenvedélyének tart, művei közrebecsátásán túl a nyilvánosság előtt számot adjon. Szintén Szemere-Alvinczi kapcsán említették az író és szerkesztő a *Bródy Sándor vagy a Nap lovagja* című Krúdy regényben (Szemere ezúttal saját nevéen szerepel). Tudományos igényű hírlapi tevékenysége, mely főként a lovak dresszírozására vonatkozik ehelyt, a konzervatív irodalmi értékek képviselőjével párosul.¹¹ Móricz Zsigmond kapcsán említették még egyszer Krúdy *Irodalmi kalendáriom*ában Lovik, mint annak a cizellált, nyugati ihletettséggű, frankofon irodalomnak a képviselője, melyre Móricz Kazinczy nyelvújításával együtt „fittyet hányt”.¹² Különös ez a kitétel Lovikkal kapcsolatban, akiről tudni való, hogy széleskörű olvasottsága mellett orosz írók (Puskin, Gogol, Turgenyev) ihlették inkább (akárcsak Krúdyt), kiknek műveiben az abszurd fantasztikum iránti hajlam bizonyos romantikus jellemvonásokkal társult, vagy ellenkezőleg: a realista társadalomrajz mellett a lírai tájleírások bensőségeségében talált ellenpontjára. Ráadásul az *Ady Endre éjszakái*ban Csehov és Turgenyev hatását említi az elbeszélő Lovik kapcsán, akit úgy mutat be, mint „bizonyos Lovik

nevű pesti ügyvéd Károly nevű fiát, aki olyan jóízű vidéki történeteket ír, mint egy gazdasági praxi.”¹³ Könnyen olvasható a Krúdy-életmű idézett szakaszaiból egy olyan Lovik-portré, mely a műkedvelő, vörös kesztyűs, arisztokrata írókat mutatja a befogadónak, kritikus karikatúrát formálva az arcképből. Közelítené ez a megjelenítés a Lovik-prózát a Földényi F. László által kiindulópontként fölvetett Bartos Róza művéhez. Krúdy említett műveiből azonban a tudatos kívülálló alakja bontakozik ki, aki a hagyományosnak tekintett magyar civilizációs-kulturális értékek fönntartása mellett foglalt állást, miközben túlélésük egyetlen esélyét a klasszikus európai mintákba illeszkedésben látta.¹⁴ Ezt az értelmezést erősítheti Márai Sándor *A magányos lovas* című cikke¹⁵ is, amelyben a második világháború második évében olvasódik újra a Lovik-korpusz, mégpedig olyan szemszögből, amely az irodalmi (kor) divatokkal szemben az irodalom általánosan elfogadott, mindenkor aktuális értékrendszere felől közelít.¹⁶ Ebből a nézőpontból Lovik munkássága Márai jelenétől idegen, ez azonban nem azt jelenti, hogy időszerűtlen, mivel – bármennyi (kötelező, és már a paródia határát érintő) tiszteletadást tesz

11 Krúdy Gyula: *Irodalmi kalendáriom. Írói arcképek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 298–299. old.

12 I. m. 617. old.

13 Krúdy Gyula: *Ady Endre éjszakái*. Helikon Kiadó, Budapest, 1989. 33–34. old.

14 Széleskörű műveltségére jellemző lehet az a föltételezés, mely Korek Valériától származik. Az *Egy elkésett lovag* harmadik epizódjában olyan leíró részletre bukkant, mely föltűnően emlékeztet John Everett Millais *Ophelia* című 1852-es festményére. A világlátott, s különösen Angliában

otthonos Lovik láthatta a festményt. Korek Valéria: *A századelő három mesternovellistája*. Aurora Kiskönyvek. München, 1987. 55. 30. jegyzet.

15 Márai Sándor: *A magányos lovas*. In. *Pesti Hírlap* 1940. III. 24. 67. sz. 5. és Uő.: *Vasárnapi Krónika*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest, 1994. 126–129. old. Köszönet Fried Istvánnak, aki a közlésre fölhívta figyelmemet. A továbbiakban az utóbbi kiadásra hivatkozom.

16 „Kitűnő író volt, a legnemesebb magyar mondatokat írta. Magatartása csaknem érthetetlen már; ez a fajta író elveszett irodalmunkból.” I. m. 126. old.

is a cikkíró a kortárs népi, és „politikus” írók irányába – tisztán kivehető, hogy a nyelv és a stílus igényessége minden kortárs divatáramlat elé helyezendő. Lovik „civil,” kívülálló alkotói magatartásáról így ír Márai: „A jelenség időszerűtlen. De a valóság, mely e mondat mögött lappang, időszerű.”¹⁷ Ez a valóság nem a közelgő negyvenes évek valósága, hanem a szerző által az öröknek tételezett esztétikai elvárások objektivitása, amely az el nem kötelezettség és a tisztán művészeti értékek követelményrendszere felől fölülírhatja a magyar irodalom kortárs eltévelyedéseit. Nem az irodalmat kell a népiesség felé közelíteni, hanem a szó legnemesebb értelmében vett népet kell a legszigorúbb értelemben vett irodalom számára fogékonnyá tenni.¹⁸ Márai számára föltehetőleg eszköz a Lovik-életműre vonatkozó utalás, hogy saját esztétikai nézeteit kifejtthesse, mindenestre az, hogy Lovik műveit választotta apropóként, saját hagyománykonstrukciójáról – melyben a ködlovagszerzők éppúgy meghatározó szerepet játszottak, mint Krúdy Gyula – mondhat el sokat. Gondolatmenetét a műalkotás önmagában való létére és lényegére való utalással zárja: „Hagyják meg az írók magányos lovasnak, akár céljához ér, akár eltűnik a szürkületben.”¹⁹

Mielőtt tehát az író Lovik Károlyról esne szó, rövid kitérőt teszek Krúdy ködlovag-portréi felé, hogy a Tisza István emléket idéző szövegekben keressem az író Lovik-arcképének lényegi vonásait.²⁰ A *Tisza írók közé megy* a *Magyar Figyelő* vacsoráját örökíti meg (nem utoljára a Krúdy életműben), melynek díszvendége Tisza István miniszterelnök volt.²¹ Vacsoraszomszédjával Herczeg Ferenc mellett Lovik Károlyt választották, s ezzel a szerző föltehetőleg azt kívánta jelezni, hogy a Tisza által képviselt értékek ezt a két írótt jellemezték a társaságban leginkább.²² 1927-ben keletkezett a szöveg. Két évvel korábban, a *Tisza István utazása a halál felé* című visszaemlékezésben még más volt az ülésrend. Tisza mellett nem Lovik ült, hanem Farkas Pál, a *Magyar Figyelő* szerkesztője, s Lovik, Krúdyval együtt, Tiszával szemközt foglalt helyet.²³ Talán Herczeg és Lovik volt az a két író, akikkel nem kellett Tiszának irodalmi eszmecserét folytatnia, mint ahogy Lovikkal rögtön beszélgetésbe kezd a *Tisza írók közé megy* címszereplője a Szent István díjat nyert Kapusról, kinek trenírozásában Lovik vitathatatlan érdemeket szerzett, s „a legszélesebb körökben feltűnést keltett, talán nagyobb, mintha a jeles író valamely akadémiai pályadíjat nyert volna.”²⁴

17 Uo.

18 l. m. 128. old.

19 l. m. 129. old.

20 Krúdy Tisza-képével kapcsolatban Fried István „A tegnapok ködlovagjai” című tanulmányára hívom föl az olvasó figyelmét. In. Fried István: *Szomjas Gusztáv hagyatéka. Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben*. Új Palatinus Könyvesház Kft., Budapest, 2006. 186–189. old.

21 A beszámolóból megtudjuk, hogy Krúdy is a

vacsoravendégek között volt, s kezet szoríthatott a kormányfővel. Krúdy Gyula: *A XIX. század vizitkártyái*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 128. old.

22 l. m. 127. old. Herczeg Ferencet egyenesen, mint a miniszterelnök íróját aposztrofálja Krúdy. l. m. 128. old.

23 l. m. 158–159. old.

24 l. m. 130. old.

Mindez Lovik szavait igazolja, aki *A Hét*-ben a Szent István-díj kapcsán először Kapust mutatta be az olvasóknak, s keserűen tréfálkozva jegyezte meg, hogy az író Lovik Károlyt inkább be kell mutatnia, mivel nagyrészt ismeretlen. Elgondolkodtató, hogy éppen abban a lapban írja ezt, amelynek évek óta első munkatársa volt.²⁵

Agarászatról, vadászatokról és főképpen vidéki lóversenyekről folyik a beszélgetés Tisza és Lovik között, míg végül a kormányfő érdeklődve egészen Lovik felé fordul, midőn az közmondásos szerénységével hipplológiai szakismereteit adja elő neki. 1915-ös Lovik-nekrológiájában Szini Gyula is megemlíti az íróról, hogy „Tisza Istvánnal órák hosszat el tudott vitatkozni egy-egy angol szó etimológiai jelentésén.” A Krúdy-cikk zárlatában már valóban irodalomról lesz szó, ezúttal Herczeg Ferenc előadásában. Ez a rész nagyságrendekkel rövidebb, mint a Lovikkal folytatott beszélgetés, ráadásul:

„Tisza ezután nem is kérdezősködött tovább. Élénk figyelemmel hallgatta a Herczeg Ferenc vezetésével megindult irodalmi beszélgetést, de egyetlen megjegyzést sem tett a hallottakra. Gondolkozva nézett maga elé, néha az asztalterítőre...”²⁶

Ez a szöveg tovább mélyíti az író és a Krúdy-hős Lovik kívülállását irodalmi, magánéleti és társadalmi szempontból egyaránt. Lovik Károly, az író, regényeiben és

novelláiban szintén nem követte az irodalmi divatokat. Az élet érthetlenségét, kiismerhetlenségét és kegyetlenséget is nélkülöző ürességét próbálta megragadni még olyan könnyednek tűnően hangolt műveiben is, mint *Az aranypolgár*. Földényi F. László Vajda Jánosné Bartos Róza *Emlékirataival* kapcsolatos észrevételei mintha a Lovik-prózára is érvényesek lennének:

„Figyeljünk (...) a hangnemre, arra az ön-maga előtt is leplezett beletörődésre, amellyel az életet folyamatos borzalomként éli meg, anélkül, hogy ennek tudatában lenne. (...) az életnek nincsen semmiféle középpontja. Történetében egymásra csúsznak a horizontok (politika, erkölcs, házasság, szerelem, művészet, perverzión), és a létezés mint állandósult katasztrófa jelenik meg. Az igazság kedvéért (...) tegyük hozzá: magyar katasztrófa ez – véget nem érő földrengés, amelyet ma sem hevertünk ki.”²⁷

Érdekes módon Lovik önként vállalt, keresett magányossága és némely műcsoportjának vélt sikertelensége között párhuzamot von a recepció egy része.

„Lovik magyar író volt: szemérmes, zárkózott. Mintha maga gondoskodott volna arról, hogy az utókor keveset tudjon meg életéről. Nem volt kávéházi ember, klubokba sem járt – talán időnként szabadkőműves-páholyát látogatta. Tudva anyagi függetlenségéről, szinte fáj a kérdés: minek volt a meg-

25 *A Hét. Politikai és irodalmi szemle. Válogatás. I-II. 1890–1899., 1900–1907.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. II. 201. old.

26 21. jegyzet 132.

27 2. jegyzet 160–161.

számlálhatatlan tárca, minek a selejtes regények?” – írja Korek Valéria.²⁸

A szakirodalom kritikai része szinte egyöntetűen a regényeket véli a Lovik-életmű leggyengébb részének, de tárcáiról másutt nem olvasható „fájdalmas” kérdésfelvetés. Illés Endre úgy ír Lovikról, hogy „Ő az az írónk, aki belülről ismerte a gőgös, bécsi Jockey Clubot.”²⁹ Páholytagságát ugyanott ő is megerősíti.

A Thurzó Gábor szerkesztette *Ködlovagok* című tanulmánykötetben Vass László írt Lovikról egy némelyek által később elfogultnak tartott esszét, melynek bevezetőjében szintén Lovik kívülállóságát és ismeretlenségét tárgyalja.³⁰ Krúdy írásművészetével állítja párhuzamba Lovikét a ködlovag-lét alkotássá formálása és a postakocsi-történetek miatt, melyeket a magyar századvégi próza jellemzőiként említ.³¹ Lovik műveinek szépségében, humorában és metafizikájában (bár nem fejt ki, hogy mit ért ezúttal metafizikán) a folytatódó romantika lehetőségét látja Vass, mely lehetőséget francia és orosz irodalmi ihletés után kapott a magyar irodalom.³² Ismertté vált a párhuzam, melyet Alain Four-

nier és Lovik között vont az E. T. A. Hoffmann ihlette *Nathanael* című mese³³ kapcsán, s megjegyzi, hogy Lovik két legfontosabb témája a szerelem és a halál.³⁴ Ezeket a meséket Thomka Beáta a zárt formájú fantasztikus elbeszélések gyűjtőfogalma alá sorolja, s E. A. Poe, valamint Kafka hasonló műveivel vonja párhuzamba.³⁵

„Lovik (...) fogékony a misztikum iránt, az irracionális elemet (hiedelemmonda, látomás, fantasztikum) azonban fegyelmezett racionalista elbeszélő alapállással ellensúlyozza. (...) ösztönös vonzalma a népi misztikához józan és szenttelen narrációval párosul.”³⁶

Illés Endre Lovik-tanulmányában a Fournier-párhuzamot nem tartja indokoltnak, az orosz hatást annál inkább, főként Puskinét.³⁷ Mintha Lovik az *Anyegin* gondolná, írná tovább, legalábbis a szándék szintjén. „Nem az abszolútum, nem a lélek, de egy finoman félreértett Anyegin Lovik Károly (...) novelláinak láthatatlan hőse.”³⁸ Pedig a francia hatás lehetősége is megfontolandó, ha az *Egy elkésett lovag* „A rajongó Adél” című fejezetére gondolunk, amely sűrített Bovaryné-történetként is ol-

28 14. jegyzet 63. old.

29 Lovik Károly: *A kertelő agár*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 533. old.

30 *Ködlovagok. Írói arcképek*. Szerk. Thurzó Gábor, Előszó: Márai Sándor. Szent István – Társulat Budapest, 1942. 89–91. old.

31 l. m. 97. old.

32 l. m. 99. old.

33 Lovik Károly: *Okosok és bolondok*. Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1911. 3–38. old. A novella alcíme is ez: (*Hoffmann utolsó meséje.*)

34 30. jegyzet 100., 103. old.

35 Thomka Beáta: Rövidprózai formák a magyar irodalomban. In. Uő.: *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986. 59. old.

36 l. m. 60. old.

37 *Az Egy elkésett lovag* címszereplője, Miklós, közvetlenül a végzetes párbaj előtt az *Anyegin* párbajjelenetét idézi. Lovik Károly: *Egy elkésett lovag*. Noran Könyvkiadó, Budapest, 1999. 146. old.

38 29. jegyzet 539. old.

vasható.³⁹ Vass László együtt látja Lovik sportolói és írói karrierjét, mikor a honi Puskin-befogadás kapcsán Bérczy Károlyról, Puskin magyar fordítójáról azt jegyzi meg, hogy tőle veszi át Lovik a *Vadász- és Versenylap* szerkesztését és tulajdonjogát.⁴⁰ Görgeyről kezdett regényével együtt említi *A lovassport története* című nagyesszéjét.⁴¹ Vass számára Lovik mikszáthi öröksége a „csupaszív romantika” és az „egészséges derű” fogalmaival határozható meg.⁴² Ebben a fölfogásban említi *Az aranypolgár* mellett *A leányvári boszorkány* című regényt is. Véleménye szerint az érett Lovik a mikszáthi hatást levetkőzve olyan típusú szövegeket írt, melyek Krúdy prózáját juttatják az eszébe, de ezt ő az önállóság jelének tartja, akárcsak a novellák előtérbe kerülését.⁴³ Loviktól valójában távol állt a sokáig Jókai nevével jelzett romantika,⁴⁴ s Mikszáth elbeszélői módszereit is módjával használta, vagy szántszándékkal túlírtta, hogy a mögöttes groteszk jelentés még erőteljesebben bontakozhasson ki. Föltételezhető, hogy nem csupán a korabeli magyar irodalom intézményének szokásrendszereivel próbált szakítani, amikor függetlenségét őrizve, visszavonultan, aggályos körültekintéssel alkotott, hanem a honi irodalmi hagyományokon túl szeretett volna új irányokat létrehozni, még ha nem is olyan intenzitással, ahogy erről Földényi F.

László az újabb magyar irodalom kapcsán ír:

„Az önismeretében oly korlátozott magyar irodalmi próza alig egy generáció óta próbál szembenézni önmagával, hogy leszámoljon azzal a magyar regényírói hagyománnyal, amely anekdotázással, kalandossággal, kellően adagolt hatásokkal, mindenekelőtt pedig bravúrosan tált előítéletekkel, rögtönzött politikai szemlélettel igyekszik elleplezni, hogy történelmileg, művészileg egyaránt gúzsba van kötve.”⁴⁵

Schöpflin Aladár a *Nyugat* 1914. 9. számában, egy évvel Lovik halála előtt, és jóval több, mint egy évtizeddel írói jelentkezése után írja, hogy „Lovik Károlyt kezdik észrevenni.” A kritikus (aki szinte az első volt a máig sem túl hosszú sorban) ezt Lovik magatartásával magyarázza, mondván a szerző „irtózik a feltűnéstől.” Arra is rámutat azonban, hogy a Lovik művészetében általa jelentősnek tartott irónia éppen abból a hűvös távolságtartásból ered, mely nemcsak a szerző és közönsége között figyelhető meg, hanem szerző és műve között is. Maupassant hatását ismeri föl a clubmanokról szóló művekben, ugyanakkor a romantika diszkrét jelenlétét is kimutatja a szövegekben. Figyelemre méltó, hogy ő az arisztokratikus hangvételt és

39 37. jegyzet 95–106. old.

40 30. jegyzet 99. old.

41 I. m. 110–111. old. A Görgey-regényről Illés Endre elismerő megjegyzést tett Lovik tanulmányában. 29. jegyzet 539. old.

42 30. jegyzet 106. old.

43 I. m. 109–110. old.

44 *Az Egy régi gavallér följegyzéseiben* Tatiána emlékezése Jókairól például a befogadói körre tett utalással távolítja Jókai művészetét Lovikétól. Lovik Károly: *A kereszúton*. Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1914. 183. old.

45 2. jegyzet 161. old.

helyzeteket pozitívan értékeli Lovik műveiben, mivel nem affektálást olvas ki belőlük, hanem nemesen finom lélekrajzot, illetve annak igényes megvalósítását. Olyan belsővé érlelt kulturális érzékenységet ismer föl, melyet általános érvényűnek tart Lovik prózájában. „Lovik egyike a legfinomabb stilisztáknak” – írja Schöpflin, s mint későbbi kritikusaik nagyobb része, ő is a novellatermést emeli ki az életműből. Regényeiből a szélesebb perspektívát hiányolja, bár az igényes előadást és a lírai hangvétel különlegességét ezúttal is kiemeli. Több mint hetven évvel később Thomka Beáta is Lovik rövidprózai hangoltsága mellett érvel:

„Lovik prózájának alapszerkezete a novella terjedelmű történet. Ezt bizonyítják rövid formáin kívül regényei is, legmeggyőzőbben *A kertelő agár*, melyben novella jellegű egységek felfűzéséből bontakozik ki a nagyszerkezet.”⁴⁶

A leányvári boszorkány kapcsán Mikszáth hatása mellett Herczeg Ferenc művészetére utal Schöpflin mint olyanra, amely túlzottan is közel állhat Lovik regényeihez. A *Nyugat* 1916. 18. számában megjelent *Levelek a Kálváriáról* című cikkében hasonlóan inkább hibaként, mint erényként említi az írói hatást Gyóni Géza verseivel kapcsolatban, csakhogy ott Lovik novelláinak a hatásáról van szó. Az elmarasztaló kritika mellett mindenesetre megemlékezik az író társ megidézésének különös voltáról, hiszen nem a lírai alany, hanem a vers krasz-

nojarszki fogolytáborban lévő magyar katonája teremti meg közvetlenül az utaláshálót. Lovik regényeit Schöpflin terjedelmesebb és részletezőbb novelláknak tartja, s létezésüket Lovik művészete dekadens vonásaként tudja be, a dekadens jelzöt nem pozitív vagy esztétikai (kategória) értelemben használván. 1915-ös, posztumusz *Önéletrajzában* maga Lovik is elsősorban novellistának tartja magát, bár megjegyzi, hogy élete legnagyobb szépirodalmi elismerését (szakirodalmi munkái külföldön többször nyertek kitüntetések), a Magyar Tudományos Akadémia Péczely-díját, a *Vándormadár* című regényéért kapta. Schöpflin a recenzió születésekor kiadott *A keresztúton* című kötetet tartja a legkiérleltebb Lovik-műnek, melyből nem lát lehetőséget a további fejlődésre.

A különállás, elzárkózás, az írókat foglalkoztató esztétikai témák iránti (látszólagos) érdektelenség, amely a sporttevékenység egzotikusnak tűnő válfajai iránti érdeklődéssel társult, voltak szembeszökők a Lovik-nekrológot író Szini Gyula számára is, szerinte Lovik Shakespeare- és Thackeray-olvasását is a versenylovak iránti érdeklődése befolyásolta. Említést érdeemel ugyanakkor, hogy Lovik *A lovassport története* című áttekintő szakkönyvében az angol telivér történetét hasonlítja az angol szépirodalom történetéhez, pontosabban egy olyan regényhez, amelyet mintha Sir Arthur Conan Doyle, Charles Dickens, Lord Tennyson és G. B. Shaw folytatólagosan írtak volna.⁴⁷ Lovik Syrion álnéven *A*

⁴⁶ 35. jegyzet 84. old.

⁴⁷ Lovik Károly: *A lovassport története*. Noran Könyvkiadó, Budapest, 2000. 16–17. old. Említésre

méltó, hogy a magyar lovassport kialakulásának áttekintése közben megjegyzi, hogy II. Lajos rendezte 1525. május elsején az első futtatást,

Hébe írt cikkeiről elismeréssel ír Szini, de megjegyzi, hogy az író társ egészen más szemmel nézte Londont és Párizst, mint ő, s rámutat a kettejük közötti értelmezői-befogadói szakadékra, amelyről őszintén megírja, hogy egy ideig Lovik emberi megítélésében is befolyásolta, dacos, gőgös embernek tartotta. Szemérmességét, kívülállását tartja az ismeretlenség, az el- és befogadás elmaradása okának. Utolsó munkáit a megnyílás kísérleteként értelmezi Szini egyúttal éppen ezeket a műveket véli az életmű legjelentősebbjeinek, a további fejlődés szempontjából legígéretesebbeknek. Mintha a *Nyugat* ugyanebben a számában közölt Lovik-önéletrajz is Szininek az irodalmi közélet felé történt nyitásra vonatkozó gondolatai mellé kívánczolna. Lovik a tőle megszokott szigorral és önkritikával ír, elítélve korai irodalmi próbálkozásait. Földényi F. Lászlónak a létezés sematikusságával kapcsolatban idézett észrevételei felől is értelmezhető az önéletrajz szikár kijelentése: „Életemben semmi különös nem történt velem”,⁴⁸ még akkor is, ha néhány sorral alább mintha maga a szerző cáfolná ezt a lósporrrel kapcsolatos múltját említve. Egzisztenciális biztonságát, írói függetlenségét köszönhette a lovakkal kap-

föltehetőleg Kelenföldön. I. m. 82–83. old. Erről az eseményről Krúdy Gyula körülbelül két évtizeddel később készült *Királyregények* című regénytrilógiájában, melynek Habsburg Mária mellett II. Lajos is fontos szereplője volt, említést sem tesz, holott köztudott, hogy történelmi művéhez részletekbe menő aggályossággal kutatta a forrásokat. Ráadásul említést tesz egy pozsonyi futtatásról, még II. Ulászló idejéből a trilógia előtanulmányának is tekinthető *Árnyékkirály* című regényében. Krúdy Gyula: *Rákóczi harangja. Történelmi elbeszélések*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1975. 75–76. old.

csolatos elmélyült tudásának. Csakhogy az életrajz írásakor már mintha hátrányként értelmeződne, ami kezdetben elérni kívánt cél volt:

„Sokat foglalkoztam lótenyésztéssel, az utóbbinak köszönhetem, hogy az irodalom terén szabadon mozoghattam, mert nem kellett a napi kenyérért küzdenem. Így talán gyakran úgy írtam, ahogy a saját ízlésem és nem ahogy a nagy közönség igényei megkívánták, amivel nem azt akarom mondani, hogy helyesen cselekedtem. Író és közönség között szoros kapcsolatnak kell lennie.”

Szini nekrológiának gondolatait juttatja az olvasó eszébe, és igazolhatja ez a kései önéletrajz, csakhogy Lovik így zárja mondanivalóját: „Ha még egyszer előlről kellene kezdenem a földi küzdelmet, megint csak író lennék, és megint csak a régi szerszámaimat keresném meg.” Lehetséges tehát, hogy Lovik látott saját prózapoétikájában valamelyes változásokat az utolsó években, életművének összességét azonban egy fejlődési vagy inkább változási ív mentén elképzelve mindenkor vállalhatónak tarthatta. Az állatokhoz, különösen a lovakhoz való vonzódása azonban több le-

Pozsonyban először 1826-ban volt futtatás Lovik szerint. Lovik I. m. 88. old.

⁴⁸ A kijelentés későbbi kifejtése talán még jellemzőbb: „Az önéletrajzírásnál látja az ember, milyen üres és rövid az élete, milyen lényegtelenek azok az események, amelyeket egykor fontosaknak tartott, milyen magától értetődő és sima a földi pályánk, ha visszafelé nézünk rá. Sorsommal meg vagyok elégedve, az irigység nem bánt, a könyvek mindig jóbarátaim voltak, s remélhetőleg azok is maradnak öregségemben: ennél nagyobb és szebb tanulságot nem merítettem az életből.”

hetett az egzisztenciális támasz keresésénél, s nem is pusztán rokonszenv mozgatta. *A Hérb*ben, 1903-ban megjelent Fadrusz- nekrológiájában arról ír, hogy Fadrusz János miért fordult az állatvilághoz modellt keresve, s fölidézi a szobrász egyik hozzá írt levelét is:

„S itt (...) találkoztunk össze ketten: (...) én, a szegény író, akinek egyetlen vagyona a mélységes utálat, amelyet embertársaim legnagyobb részével szemben érzek. Amit én már rég megcsелеkedtem, hogy más terepmentet kerestem gondolataimnak (...), s eltávoztva az emberektől, az állatban kerestem a maradandóságot, a lelket, az őszinteséget, arra kényszerült ő is, és hatalmas fantáziájával az állatvilág ősmertlen kincsei felé fordult. Levele, amelyben ezt nekem megírja (...) itt fekszik előttem.”⁴⁹

Állat- és vadásznovelláiban⁵⁰ az állatok lelki tulajdonságait, ösztöneit próbálja megragadni, hogy segítségükkel földeríttesse néha különösnek tűnő motivációikat. Tapasztalatait – amelyeket már Kapussal, a díjnyertes lóval kapcsolatban is fejtegetett – így foglalja össze az *Oculi*-ban: „a kutya nagyobb emberismerő, mint amilyen kutyaismerő az ember.”⁵¹

Az, hogy – elfeledettsége előtt – az írók által olvasott író volt, Lovik számára nem föltétlenül jelentett kudarcot. *Irodalmi sétat* című cikkében⁵² általában az irodalmat és

különösen a kortárs magyar irodalmat jellemzi úgy, mint amelyet leginkább írók olvasnak. Az olvasók széles táborán kívül leginkább az értő és szigorúan esztétikai alapokon álló kritikát hiányolja irodalmunkból, személyeskedőnek, legjobb esetben is baráttinak tartva kora kritikai fölhozatalát. Az olvasókkal – pontosabban a „nem” olvasó potenciális közönséggel – szemben azonban még szigorúbb. Véleménye szerint a magyar közönség

„gyűlöli (...) a céhet, s boldog, ha olyat jutalmazhat tapsaival, aki kívül áll a hivatásos litterátori körökön. Ez a magyarázata a diletánsok sikereinek. S ezt jelzi, hogy ugyanazon nap, mikor Ignotusról föltételezik, hogy valakinek a fülbevalóit kiszedi, a *Rákóczi* premierje szenzáció számba megy.”⁵³

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Lovik szépirodalmi műveiben a műalkotás folyamatát általában s annak esztétikai vonatkozásait különösen ironikusan fogja föl az elbeszélő. Példa erre *La Côte* című novellája, mely mind az ihletnek, mind az úgynevezett nemes érzelmeknek görbe tükröt tart, s közvetve magát a művészetet profanizálja.⁵⁴ De az „igazságot megírni akaró”, a „nép közé vegyülő” oknyomozó, politikailag elkötelezett, a társadalmi igazságtalanságok ellen küzdő újságíró-tudósítóról is határozott véleményt formál *A halál kutyája* című novellájában, melyben a népi horror

49 25. jegyzet 150. old.

50 *Boglár, A sárkány, A pálosi komondorok, Oculi. Leveles láda*. 95–107. old. Lovik Károly: *Őszi Rózsa*. Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1907. 51–58., 121–140. old.

51 l. m. 140. old.

52 25. jegyzet 1906. 386–388. old. Syrión néven.

53 l. m. 387. old.

54 28. jegyzet 47–64. old.

elemeivel bővített mese főszereplőjében, a halált hozó kutyában ismer magára az elbeszélő újságíró: nem a kutya öli meg az embereket, de a nyomában pusztulás jár, akár csak a tudósítónak.⁵⁵ Az álom vonja össze a babonás hiedelem és a valós történések motívumait.”⁵⁶

A kritika anomáliáihoz visszatérve *Irodalmi sétájában* a rosszindulattal magyarázza, s a líra hiányára vezeti vissza, hogy a kortárs magyar irodalom steril és tökéletes. Lírán ezúttal elsősorban nem műnemet ért, hanem az irodalom eredendő „forrását”, melyet a drámának és az epikának is hordoznia kellene. S miért van rá minden területen szükség? Lovik szerint azért, hogy a művészet ne távolodjon el az élettől, a világtól.⁵⁷ Annak a technikai tökélynek, a logikus középsernek a hibáira hívja föl a figyelmet, melyet Földényi F. László illet kritikával, a magyar irodalommal kapcsolatban. *A Hét* 1907 utolsó évfolyamában Lehár Ferenc *A víg özvegy*ének sikere kapcsán folytatja az *Irodalmi sétában* megkezdett gondolatsort.⁵⁸ A századik előadásához érke-

zett operettet kortörténeti eseményként határozza meg, mivel nem pusztán műfaji kiválósága jellemző immár rá, hanem befogadásának zajos sikertörténete is, e kettő viszont a kort jellemzi, melyben pályáját megfuthatta. Ebben elsősorban a szerző érdemeit látja: „nem a műfaj emeli az író, hanem a poéta a műfajt.”⁵⁹ Alapvetően mégsem lelkesedik az operett sikeréért, mivel véleménye szerint közönségsiker tekintetében ez volt a budapesti saison egyedüli attrakciója, hiányoztak mellőle az irodalom drámai alkotásai, de a zenedráma egyéb sikerei is.⁶⁰ Végül érzelmes hangot megütve ítéli el a cikk elején kortörténeti fontosságúnak nevezett művet, de úgy, hogy kiinduló megállapításai igazak maradnak: *A víg özvegy* valóban kortörténeti jelentőségű, egy olyan koré, mely nem vagy csak igen kevésbé értékeli az esztétikumot.⁶¹ Ugyanúgy egy korszak szimbólumává válhat, mint Zrínyi kirohanásának olajnyomatos képei vidéki vendégfogadók vagy szállodák szobáiban, ahogy erre több novellájában utal Lovik,⁶² aki ugyanakkor maga is

⁵⁵ 45. jegyzet 111–120.

⁵⁶ 35. jegyzet 64. Vö. ezzel Eisemann György: *Verdoppelung, Verwandlung, Phantastikum*. In. Ud.: *Die Wende zur Moderne 1882–1895*. A kéziratot a szerző hozzájárulásával hivatkozom.

⁵⁷ 25. jegyzet 388. old.

⁵⁸ Lovik Károly: *A víg özvegy* I. m. 443–445. old. Syryon néven.

⁵⁹ I. m. 444. old.

⁶⁰ „Lehár diadala tulajdonképpen súlyos veresége a komolyabb színezetű törekvéseknek. (...) irodalmi s művészeti életünkre nézve valóságos katasztrófnának tekintem *A víg özvegy* sikerét.” Uo.

⁶¹ „És látom, amint a víg özvegy a termékenység termékenységével szaporodik, terjeszkedik, belopózik a festészetbe, az építészetbe, a

tudományba, a társadalmi életbe, kiszorítván onnét minden egyebet, elsősorban a művész hitét, hogy könnyedségen, pajzanságon, mókán kívül egyéb figyelemre méltó dolog is van a világon. Ez az oka, amiért nem tudok örülni a Lehár megérdemelt sikerének, (...) s amiért egy nagy zenei tehetség megnyilatkozását kártékonyabbnak és rosszabbnak tartom Zerkovitz és Kucsera urak összes bűneinél.” Uo. Karl Kraus és Hermann Broch hasonlóan ítélték meg az operettet. Hermann Broch: *Hofmannsthal és kora. Szecesszió vagy értékvesztés?* Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 60–61., 163., 219–221. old.

⁶² Tor., Nászónap. In. Lovik Károly: *Leveles láda. Elbeszélések*. Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1901. 7., 47. old.

írt operettlibrettót, például Szabados (Szvoboda) Béla zeneszerző *Felsőbb asszonyok* című zeneművére, melynek premierje a Népszínházban volt, 1904. március 26-án.

Földi Mihály a *Nyugat* 1927. 7. számában *Halott író könyve* címmel hosszabb ismertetőt írt az előző évben posztumusz megjelent *Asszonyfej* című kötetről, mely Lovik elbeszéléseit tartalmazta Vass László *Előszavával*; ez a későbbi, Thurzó Gábor szerkesztette *Ködlovagok* kötetben szereplő esszéjének előtanulmányaként olvasható. Földi érzelmes fölhangoztatókat gyakorta alkalmazó beszámolója a „krónikaíró” Krúdyt igazolhatja, amennyiben a tizenkét éve halott íróról olyan elbizonytalanítóan sejtető távolságtartással ír, mintha legalábbis Petőfi Sándor vagy inkább Balassi Bálint kortársa lett volna. Mások emlékezetére, halomásokra hivatkozik Lovikkal kapcsolatban. Recenziója nagyrészt a novellák cselekményének ismertetése vagy olvasói hangulatok földidézése a művek kapcsán, de a korban egyre ismertebbé váló buddhizmus⁶³ felé is nyitja Lovik lehetséges világait, habár ez a hatás filológiai nem mutatható ki az életműből. A Lovik műveiben megjelenő végtelen vadon és a keleti puszták egyszerre idézik Turgenyev vadász-elbeszéléseit és a szerző saját invencióját, mely a magyar nemzetkarakter keleties alapállását tartja kiindulópontnak, de hogy ebbe milyen mértékben érthető bele a buddhizmus, annak is inkább a Földi által szabadon értelmezett, halálvágyal rokoní-

tott változata, arra az életmű egészének vizsgálata is bajosan adhat választ. Jellemzőbb és közelebb vihet Lovik magyarságképének megértéséhez a *Kléber tábarnok* című novellában ábrázolt déli magyar táj, mely a lassú, vidéki magyar életvitel környezetét adja moccsatlan fenségesével.⁶⁴ Szintén a történelmen kívüli moccsatlanság áll az *Egy falu* fölvidéki történetének középpontjában, ezúttal azonban nem a kedélyes vagy fenséges mozdulatlanságot sugallja a szöveg, hanem az állati tudatlanság egykedvűségét.⁶⁵ *A purifikáció* című politikai tárcaként is értelmezhető novella, mely a fikatív, de beszédes nevű Előd vármegyében játszódik, a társadalmi-politikai értelemben vett mozdulatlanságnak, „maradiságnak” előnyeit és hátrányait vizsgálja a humor eszközével. A régimódi berendezkedésű vármegye akkor indul hanyatlásnak, amikor megszüntetik a „korruptiót” és a „hatalommal való visszaélést”, és „fölvilágosult” elvek alapján vezetik tovább.⁶⁶ Lovik elbeszélői gyakorlatában „az állandóságot, változatlanságot rögzítő, a helyzetet fenntartó motívumok” uralkodnak, írja Thomka Beáta.⁶⁷

A hallgatás évei után a *Nyugat* jogutódjának tekintett *Magyar Csillagban* Szauder József foglalkozik újra Lovik művészetével, s a rövid tanulmány a Lovik recepció történetében föltehetőleg először próbálja meg az életművet a magyar irodalomban elhelyezni. A hely, amelyet Szauder kijelöl Lovik számára, nem a különöst elismerő

⁶³ Lásd például Lénárd Jenő: *Dhammó. Bevezetés a Buddhó tanába. I–II.* Lamper R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Rt., Budapest, 1911. A művet olvasta többek között Krúdy Gyula is.

⁶⁴ Lovik Károly: *Az arany kéz. Elbeszélések.* Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1918. 143–156. old.

⁶⁵ 45. jegyzet 59–66. old.

⁶⁶ l. m. 88–96. old.

⁶⁷ 35. jegyzet 75. old.

pozíció, amelyet a kortársak képzeltek el a szerzőnek. Nem sorolódik a jelentős életművek közé a tanulmány összegzésében,⁶⁸ sőt a retorikai igénnyel megírt dolgozat először gyengének ítélt regényeivel foglalkozik, azokkal is lényegesen többet, mint a novellákkal, így jobban előtérbe kerülnek, hibáikkal együtt. Szauder elsőként abban látja a korpusz problematikusságát, hogy a regények hősei jellemüknél fogva nem alkalmasak a feszült, „érdekes” cselekmény megteremtésére. A szereplők „tehetetlensége” a narráció bizonytalanságába torkollik, s a helyzetek színtelen egyformasága, a jellemek közti különbség hiánya is csökkenti a művek értékét, helyenként megakadályozza a cselekmény megindulását.⁶⁹ Észrevehető, hogy Lovik statikus leíró műveiből valóban hiányzik például a klasszikus modernségben megszokott cselekmény, fontosabb azonban, hogy Szauder kritikája hogyan ellenpontozhatja a vizsgálódásom elején többször idézett Földényi F. László elképzelését a regény művészetéről, azon belül is a magyar regényéről. További párhuzamot mutathat Szauder utalása a csiszolt technikai megoldások hiányára, ugyanakkor az életszerűen elnagyolt párbeszéd, rövid, gyakran csak indulatszónyi közlésegségek szintén a fölületesség bizonyítékai számára, pedig hasonló módon és sokkal intenzívebben, gyakrabban használta őket például Móricz

Zsigmond. Szaudernek a párbeszédokről megformált véleménye kapcsán megjegyzendő, hogy az *Egy elkésett lovag* párbeszédeiben a női elbeszélő kerül előtérbe,⁷⁰ a férfi hallgat, pontosabban emlékezik, gyakorta éppen a nők elbeszélésére. Az emlékezésnek és a dialógusnak ez az együttthatója Krúdy Szindbád-novelláinak lesz majd jellemzője. A regények hibáit nem véletlenszerűnek, hanem általánosnak és következetesen jelenlevőnek látja a kritikus, ez azonban újból azt a kérdést veti föl: valójában nem hosszas megfontolás eredményeképpen szándékosak-e ezek a „hibák”? Nem egy, a szerző által fölismert, alternatív prózaforma felé mutatnak? És amennyiben valóban hibákról van szó, nem képzelhető-e el, hogy a szerző tudatosan komponálta a hibát alkotása alapjaiba? A kisformákat illetően szintaktikai és értelmi szinten egyszerre jelentkező befejezetlenségről értekezik Szauder, bár a novellák közül a lírai emlékező szövegeket mint sikerülteket emeli ki (*A keresztúton* mellett *Az Arany kéz* című kötetet említi itt), miközben ő is fölveti a Herczeg Ferencsel való hasonlóságot, de rámutat, hogy az inkább csak a tárgyilagosságban jelentkezik. Sokkal fontosabbnak tartja a kortárs Krúdyval való hasonlóságot, s a szuggesztív témakezelést, mely Móra Ferenc némely művét előlegezi. Illés Endre *Lovik Károly* című tanulmányában egy Mikszáthtól elinduló, s

⁶⁸ „Szerény, félrehúzódo alakja az irodalomnak, nagy műve, nagy jelentősége nincsen: azt a finom átlagot képviseli, melyből egy élő, komoly irodalomnak minél többre van szüksége. Az átlagot csak egy-két (...) novellájával múlta

felül.” Szauder József: Lovik Károly. In. *Magyar Csillag* 1943. I. 757. old.

⁶⁹ I. m. 754–755. old.

⁷⁰ 37. jegyzet 16. old.

Móricz felé mutató pályáivet rajzol, erősítve a magányos alkotó képét Lovik kapcsán:

„Más író társ nem vonzza. Magasan felette áll Herczeg Ferencnek, Bródytól idegenkedik, Gárdonyi még idegenebb. Ambrus Zoltán száraz. (...) Lovik didergető magányban él.”⁷¹

Thomka Beáta Lovik elbeszéléseinek szerkezeteit vizsgálva úgy látja, hogy azokban a műveiben, ahol nincsenek személyiségek, egyéniségek, ott egyéni törekvések sem lehetnek. „Ahol nincs egyéni akarat és cél, valóságos és belsővé tett konfliktusra sem kerülhet sor, a cselekmény tehát nem vesz fel drámai formát.” Mindezt Thomka Lovik prózapoétikai egyénisége fontos alkotóelemeként értékeli, nem hiányosságként.⁷²

Rónay György *Lovik Károly: A néma bűn* című tanulmányában szintén föl hívja a figyelmet a Lovik próza hiányosságaira, ő azonban árnyaltan fogalmaz, és összességében, valamint részletekbe menően egyaránt átlátja az életművet. Kitűnő írónak nevezi Lovikot, aki „mégsem egészen kitűnő író”.⁷³ Választékos stílusú nyelvművészként mutatja be, aki minden szókapcsolatot, minden kifejezést mérlegel. Rónay szerint is a regények jelentik a megtorpanást a művek sorában.⁷⁴ *A kertelő agárról*, mint kitűnően rajzolt képek sorozatáról ír, Mikszáth *Gavallérokja* mellé helyezi, bár megjegyzi, hogy talán nem véletlenek az egyezések, amikor azonban – mint írja –

„Mikszáth eszközeit Jókaiéval vegyíti: valahogyan megroppan.” A tanulmány nem kizárólag a Jókai-követésben látja a hibát, inkább egy olyan – közelebbről nem világosan meghatározott – hiányban, lemondásban, mellyel kapcsolatban ő használja először a Lovik-recepcióban a dilettantizmus kifejezést, de mint írja, s mint az olvasó meg is győződhet róla: „nem pejoratív értelemben.” Lehetséges, hogy ez a lemondás, erőtlenség és hanyatlás Lovik elbeszélői szerkezeteit és elbeszélői világát uralja és szervezi, amennyiben erre vonatkoztathatóak Thomka Beátának a fáradtság és a monotónia szövegszervező hatásával kapcsolatos következtetései.⁷⁵ Az írókban meglévő munkabírást, kitartást hiányolja Rónay Lovikból, akit túlságosan erőtlennek, gyánakvónak vél, s „előkelő, rokonszenves *dilettante*”-nak nevezi. Ez a műkedvelő értelmében föl vett dilettáns ellentéte Földényi F. László dilettánsának, aki egyetlen lendülettel veti magát alkotásának témájába, és pontosan az a kitartás és munkabírást jellemzi, amit Rónay hiányolt Lovikból, akinek utolsó műveit is az addigi kritikától eltérően értékeli. Míg Szini és Schöpflin úgy gondolták: ekkor találta meg igazi hangját, Rónay szerint kompromisszumot kötött az irodalommal és a világgal: „báb-színpadot ácsolt magának a valódi világ-színház helyett.” Illés Endre szintén a báb-színház kifejezést használja a kései Lovik-próza kapcsán, utalva arra, hogy ez a szövegcsoport visszalépés az életmű egésze

⁷¹ In. 27. jegyzet 530–531. old.

⁷² 35. jegyzet 78–79. vö. l. m. 82. old. és 85–86. old.

⁷³ Rónay György: Lovik Károly: A néma bűn. In. *Irodalomtörténet* 1958. 160–163. old., itt: 160–161. old.

⁷⁴ Thomka Beáta a Lovik életműből egyértelműen a novellákat emeli ki. Vizsgálatának tárgyát kizárólag novellák képezik. 34. jegyzet 58. old.

⁷⁵ l. m. 83. old.

felől tekintve.⁷⁶ Álomvilágba menekült volna utolsó novelláival, melyek akár az emlékezet alapú későmodern prózát is előlegezhetik? Rónay ebben Krúdy Gyula túlzottan erős hatását látja, bár azt elismeri, hogy nagyjából egyidőben jelentek meg hasonló típusú novelláikkal. Megjegyzem, amikor 1911. január 17-én a *Világban* megjelenik *Egy kis tánciskola* címmel az első Szindbád-novella, az *Egy elkésett lovag* fejezetei valószínűleg, *A keresztúton* novellái pedig egészen biztosan már elkészültek. Ráadásul *A keresztúton*ba kerültek az *Egy régi gavallér visszaemlékezései*, melyek az *Egy elkésett lovag* előtanulmányai, ahogy erről az utóbbi novellafűzér *Bevezetése* tudósítja az olvasót.⁷⁷ További kölcsönösség lehet a párnovella jelensége a két életműben. Az *Egy elkésett lovag*, *A zöld oroszok hölgye* és *A gyűlölet* című novellái párhuzamba állíthatók, akárcsak Krúdy *A hírlapíró és a halál* és *Az utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című 1928-as novellái. Végezetül érdemes ebből a szempontból olvasni az utóbbi Lovik-mű *A vörös Ágnes* című fejezetét, melynek címszereplője a nagyvilági élet helyett éppen olyan vidéki békére vágyódik, mint az 1921-es *Mit látott Vak Béla Szerelében és Bánatban* című Krúdy regénytöredék egyik hősnője.⁷⁸ Eisemann György *Die Wende zur Moderne 1882-1895* című tanulmányának *Verdoppelung, Ver-wandlung, Phantastikum* című fejezetében az *Egy elkésett lovag* kapcsán nem utal Krúdyra, s ez annál is különösebb, mert ugyanott Cholnoky Viktor Trivulzió-történeteit

Krúdy Szindbád- és Kosztolányi Esti Kornél-szövegeinek előzményeként tárgyalja. Lovik elbeszélésfűzésére véleménye szerint nem annyira a modern emlékezőtechnikák alkalmazása jellemző, mint inkább a szentimentális naplók nosztalgikus elbeszélői karaktere.⁷⁹ Rónay a Krúdy-hatás eluralkodásánál komolyabb problémának tartja a valóság-hű ábrázolás átváltását az álomszerűre, bár ezzel kapcsolatban meg azt kell megjegyezni, hogy már az első novelláskötet, az 1901-es *Leveles láda* tartalmaz álom- vagy horrorszerűen hangolt történetet, mint amilyen a *Boglár*,⁸⁰ melynek címszereplője, a kísérteties, vészjósító, elvadult, gyilkos ló Edgar Allen Poe *Metzen-gersteinjét* is idézheti. Thomka Beáta az *Árnyéktánc* kapcsán értekezik erről a jelenségről. Szerinte Lovik prózájának központi vonása, hogy

„A képzelet világa fölérendelődik a tények világának. A fikció, a legenda, a hiedelem, a mesevilág, a látomás kiegészítője és egyben ellenpontosítója a tényleges megtörténéseknek, a valós világnak.”⁸¹

Szántó Ágnes az *Új Írásban* napvilágot látott *Világkép és ábrázolásmód Lovik Károly műveiben* című tanulmányában⁸² abból indul ki, ahová Rónay György eljutott: az álomszerű ábrázolásból. Minden érték relativizálódásából következik szerinte a századforduló magyar irodalmában az a beszédmód, stílus, melyet egy Kiss József idézet-

76 28. jegyzet 536. old.

77 37. jegyzet 7. old.

78 l. m. 61. old., Krúdy Gyula: *Aranyidő*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 95–96. old.

79 Lásd az 56. jegyzet alatt említett kéziratot.

80 62. jegyzet 95–107. old.

81 35. jegyzet 70. old.

82 Szántó Ágnes: *Világkép és ábrázolásmód Lovik Károly műveiben*. In. *Új Írás* 1982. 2. 63–69. old.

tel foglal össze: „Hazudva szép csak, s tűrhető az élet.” Rónay György *Petőfi és Ady között* című kötetét idézve úgy véli, hogy hanyatló társadalmak sajátja ez az irodalmi lét- és kifejezésforma. Ezzel a hetvenes évek világgazdasági válságától a következő század húszas éveig ívelő korszakot tételvez, bár ez a korszak korántsem volt homogén, sem történeti, sem művészeti, sem gazdasági szempontból.⁸³ Szántó Rónayhoz hasonlóan komplex egységet keres és lát az életműben. Ő a kordokumentumokként értékelődő állóképszerű leírásokban találja meg ennek az egységnek az elemeit. *A kertelő agár* lehet ebből a szempontból a központi mű. Az agarászversenyen keresztül mutatja be Lovik, hogyan válik pótcselekvéssé „az ősi virtus”, így lesz Szántó értelmezésében a Balsaiak „véstörvényszéke” az ónodi országgyűlés, a családi békülés pedig a szatmári béke paródiája.⁸⁴ Megjegyzem, Lovik a nemzeti irodalmon túlmutató párhuzamot alkot, mikor Klárka és Balázs szerelmét a Montague-kat és Capuleteket nászban egyesítő Rómeóéhoz és Júliáéhoz hasonlítja.⁸⁵ Ennek a görbe tükörnek elődje lehet Mikszáth *Új Zrínyiasza* és a *Beszterce ostroma*, továbbgondolása pedig az 1931-ben született Krúdy regény, az *Etel király kincse*. Megjegyzem, Lovik műveiben a „történelmi középosztály” leírása nem annyira az ítélethozatal retorikáját követi, annál sokkal gazdagabb szírványkörben mutatja be a hanyatló osztályt. Példa erre *A fecske meg a veréb* című novella, mely fekete

humorral megírt fordított dzsentri-történet: nem az élvezetekben megtépázott fizikumú és idegzetű arisztokrata hal meg a történet végén, hanem egészséges ösztönű és életvitelű felesége.⁸⁶ Hasonlóan ellentétekkel, egymást kizáró szimbiózisaival éri el bölcs humorú végkifejletét *Az istentelenségről* című novella,⁸⁷ mely minden bizonytalannal sokat köszönhet Vörösmarty Mihály *A szent ember* című költeményének.⁸⁸ Tanulmánya további részében *Az aranypolgár* című, biedermeier hangulatúnak is nevezett regény társadalomkritikai oldalát világítja meg Szántó Ágnes, majd Rónay értelmezéséhez hasonlóan a lerombolt idill után megteremtett álomvilágot vizsgálja. A Lovik-recepció többi képviselőjével ellentétben Szántó nemcsak elődeit [Mikszáth, Turgenyev, Csehov, Krúdy(?)] nevez meg, de Mezei Józsefet idézve Kosztolányi, Csáth, Török és Babits műveire gyakorolt hatásáról ír.

Ha a lélektannal közvetlen kapcsolatban nem is állt, *A Hét* 1898-as évfolyamában *Egy orvos naplójából* címmel novellát írt,⁸⁹ mely egy lelki betegségeket gyógyító orvos vallomása praxisa legnagyobb kudarcáról, mely az ő egészségét is megrendítette. Az orvos a gyógyításnak veszélyes változatát űzi, melyben a gyógyító magára veszi a betegséget, azonosul a beteggel, megpróbálja tökéletesen megérteni. Ennek a módszernek a pszichoanalízissel valóban sok közös vonása lehet, de sokkal inkább a samanista gyógyító gyakorlatokra hasonlít,

⁸⁴ Mindemellett a dolgozat tartalmaz egy nyilvánvaló elírást, miszerint Lovik „foglalkozása szoké” lett volna. Erre már csak alkatiilag sem volt alkalmas.

⁸⁵ l. m. 64. old.

⁸⁶ 29. jegyzet 114.

⁸⁷ 62. jegyzet 133–146.

⁸⁸ l. m. 147–162. old.

⁸⁸ Vörösmarty Mihály: *Költői Művei I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. I. 423–427. old.

⁸⁹ 25. jegyzet l. 403–421.

s csak azokon keresztül a lélekgyógyászat modern megjelenési formáira.⁹⁰ A sikertelen gyógyítás végeredménye is a samanista kultúrákból ismert: a gyógyítót legyőzi a magára vett betegség, páciensén sem tud segíteni, s ő is maradandó lelki károsodást szenved, hinni kezd kezeltje kísértetében is.⁹¹ Az orvos töprengéseiből a betegségre és a betegségre mint állapotra vonatkozóan olyan vélemény formálódik, melyet a magyar századforduló dekadensnek nevezett művészetfölfogásában és -bölcseletében Cholnoky Viktor fejtett ki a legalaposabbban. A betegség menedék a társadalmi rend, a logika elől.⁹² Cholnoky nézeteivel rokonítható Lovik emberi nagyságról, különlegességről és a lángésszről alkotott véleménye is, melyet a Fadrusz-nekrológban fogalmazott meg nem minden irónia nélkül. Cholnoky *Türr tábornok* című cikkében⁹³ a békés átmenet, a polgári gyarapodás korszakában élő utódokat a forradalom és szabadságharc hőseivel állítja szembe (ráadásul Türr tábornok esetében egy személyen belül történik ez az összehasonlítás: az ifjú szabadságharcos és a végül civil pályát befutó veterán között). Lovik a bölcs közepszerben élők csendes boldogságával a lángész tragikus sorsát állítja szembe.⁹⁴ A

kor, amelyben ő alkot, a hétköznapi cselekvéseké. Thomka Beáta írja:

„Az újabb kori novella olyan kor művészi formája, melyet a kétely, a hitvesztés jellemez, s a véletlen, a csoda tagadása. A világ gépezete rutinosan működik, a sorsoknak csak hétköznapijaik vannak, fordulat utáni monotonía és látszatrend uralkodik. Ez az életérzés indítja útnak a századelő rövidprózáját, s ezzel a létélménnyel áll kapcsolatban Csáth, Cholnoky, Lovik novellaformája.”⁹⁵

A „daliás idők” nemzedékének és az utódokénak párhuzamos jellemzésével kezdődik *Vándormadár* című regénye is, melynek főszereplője érzékeny idegzetű, művészi hajlamú arisztokrata, aki azonban semmivel sem foglalkozik különösebben, nem műveli sem magát, sem környezetét, sorsa mintha elrendelten haladna a kiüresedés és az öngyilkosság felé, míg atyja a kiégyezés korának kiemelkedő politikusa volt, „mellesleg” ismert festő.⁹⁶

Az ideg-, illetve lélekgyógyászat Cholnokyhoz hasonlítható jelentőséggel foglalkoztathatta Lovikot, hiszen regényein és novelláin kívül, ahol az érzékeny lélekrajz mellett a rögeszmés mániákus gyakori alak-

⁹⁰ Claude Lévi-Strauss: Mágia és vallás. A varázsló mágiája. In. Uő.: *Strukturális antropológia I–II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. I. 144–148. old. és Mircea Eliade: *A samanizmus. Az ekstázis ősi technikái*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 38–75. old.

⁹¹ 25. jegyzet 420. old.

⁹² „Abban a harcban, melyet a gyógyítás ellen folytatnak, az a tanulság rejlik, hogy állapotukat helyesnek, sőt, egyedül jónak tartják, s noha ösmerik a világ természetes rendjét is, szívesebben megmaradnak maguk alkotta világjukban és kreatúráik között. Ez arra a gondolatra vezet, hogy

fájdalmas-e nekik egyáltalán betegségük? Nem-e jobb menedékük az ő fészük, mint a világ polgári rendje, s nem illenek inkább lelkükhöz az ő szabálytalanságaik, mint a világ kegyetlen béklyója: a logika?” I. m. 410. old.

⁹³ Cholnoky Viktor: *Kaleidoszkóp*. Élet Irodalmi és nyomda Rt., Budapest, 1914. 16–21. old.

⁹⁴ 25. jegyzet 150–151. old.

⁹⁵ 35. jegyzet 52–53. old.

⁹⁶ Lovik Károly: *Vándormadár. Regény*. Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1909. 8. old.

ja is megfigyelhető, legalább még egy, az *Egy orvos naplójából*hoz hasonlítható tárca-szerű novellát⁹⁷ írt *A Hét*be, *Az emberi lélek* címűt, mely cselekményét tekintve konvencionálisnak, sőt banálisnak nevezhető, az elmélkedő, fölvezető részek viszont figyelemre méltóak. Így a bevezető is, mely összefoglalja a betegségre és egészségre vonatkozó diagnózisok relativitását.⁹⁸ Ez a relativitás bírhatná rá a tudományokat mind kutatói módszereik, mind az elért eredmények, mind következtetéseik helyes értékelésére. Az elbeszélő számára „az ember benső világa tele van rejtelmekkel”, mint a jungi vagy (kisebb mértékben) a freudi pszichoanalitikus iskolák szerint. A végső következtetés a kudarc beismerése: még arra sem képes a tudomány, hogy biztosan megállapíthassa a betegségnek nem egyszerűen természetét, hanem pusztá ténnyét.⁹⁹ *A hazugság* című novella főszereplőjének személyiségét sem határozhatjuk meg könnyen. Habár a szöveg végén szanatóriumi ápolók szállítják le a vonatról, nem derül ki, hogy örült művésztől vagy művészi tehetséggel megáldott örültről volt-e szó.¹⁰⁰ *Az emberi lélek* említett részleteit te-

kintve nem dönthető el a kérdés, ugyanakkor azt sugallhatja a szöveg, hogy nincs döntésre szükség. Mindkét személyiségformát egyszerre hordozhatja az elbeszélő fantaszta útitársa. Az útitárs elbeszélőként viszonylag gyakori Lovik műveiben. Az *Amadeus* című novellában¹⁰¹ is ezt a szerepet játssza, de a *Vándormadár* rendkívül gyakori és motivikusnak is nevezhető vonatútjainak párbeszédeiből és monológjából¹⁰² szintén az elbeszélés olyan egyénien értelmezett technikáira lehet következtetni, amilyen majd Krúdy Gyula *Az útitárs* című 1918-as regényében olvasható.¹⁰³ A vonat a *Vándormadár* főszereplőjének életében fontos szerepet játszik, szinte szenvedély fűzi ehhez a közlekedési eszközhez Illésházyt.¹⁰⁴ A *Szeráfin* című novellában szép élethazugság és egyenes, unalmas életigazság dilemmáját boncolgatja Lovik,¹⁰⁵ bár a forma ezúttal fontosabb lehet, mint a tartalom, hiszen naplószerű önéletrajz szimulációjáról van szó. A szöveg, mint a sors, az élet igazolása születik meg az elsődleges értelmezői szinten. Ennek a szövegnek a születése, szerzője általi olvasása és értelmezése adja a cselekményt. A lelki jelensé-

97 Lovik novelláit az elbeszélői szerkezet bizalmaskodó megszólításai, kiszólásai közelítik Thomka Beáta szerint a tárcához. 35. jegyzet 67. old.

98 „Betegnek lenni, (...) éppen olyan viszonylagos, mint az erkölcs vagy a gonoszság. (...) Itt is a többség dönt, kérdés azonban, igaza van-e a nagyobb számaránynak?” 25. jegyzet 181–182. old.

99 „... véges emberi elménkel nem tudjuk megállapítani, ki a beteg, ki az egészséges, talán azt, hogy a szenvedő lélek hasonlatos a fájdalomában gyöngyöt szülő kagylóhoz (...) Annyi bizonyosnak látszik, hogy az ember benső világa

tele van rejtelmekkel, s mikor azt hisszük, hogy egy kérdését megfejtettük, akkor vagyunk a megoldástól a legtávolabb.” l. m. 185. old.

100 l. m. 220–225. old.

101 Lovik Károly: *Asszonyfej*. Elbeszélések. Grill Károly Kiadása, Budapest, 1926. 117–118. old.

102 95. jegyzet 17–23., 40–45. old.

103 Krúdy Gyula: *Az útitárs*. In.: Krúdy Gyula *Összegyűjtött művei* 12. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2008. 202–260. old.

104 96. jegyzet 138–142., 144–145., 160–162., 174–175. old.

105 62. jegyzet 22–23. Ugyanezt a témát dolgozza föl a humor nézőpontjából a *Zöldkő*. l. m. 119–127. old.

geknek egy különös típusa figyelemre méltóan sok Lovik műnek képezi alapját. A szenvedés boldogsága, a szenvedés iránti vágy, melynek mazochista tünetei is fölbukkannak a szövegekben, ha nem is minden esetben lelki betegség, de olyan lelki állapot, melynek ihlető hatását nem szabad alábecsülni. A *Symphonie pathétique* című novella alaphangulatát a dallamhoz kötődő szerelmi vágyakozás adja: a két nővérbe egyszerre szerető elbeszélő másutt is megjelenik az életműben. Az elbeszélő izgalmi állapotba kerül Csajkovszkij *Symphonie pathétique*-jének hallgatása közben. Fölteszi a kérdést: „Van-e nagyobb, szebb dolog a fájdalomnál, a kétségbeesésnél, az elmúlásnál?”¹⁰⁶ A cselekmény mocsaras környezete is közrejátszik a melankolikus élethangulat létrehozásában, akárcsak a *Nathanael* és az *Árnyéktánc*¹⁰⁷ című novellákban. Az emlékezés keretbe foglalja a történetet, de hangnemét is megadja, hiszen a novella végén kiderül: a szenvedésnél és a fájdalomnál már csak az ezekre való emlékezés lehet boldogabb.¹⁰⁸ Ez a kijelentés szinte irodalmon kívüli aktussá teszi a történetet, pontosabban a történet elbeszélését, amelynek fölidézés jellegére esik ezúttal a hangsúly. Az *Árnyéktánc* befejezésében a fájdalom és a szenvedés boldog létállapotában lévő társa a halál, aki azonban nem félelmetes, mivel része (főszereplője?) a titokzatos, melankolikus vagy misztikus történeteknek, meséknek, melyek körülveszik a boldog szenvedőt, akárcsak a *Kísér-*

tetek gyermekhősét, akinek álombeli fantáziáiban talán nem véletlenül bukkannak föl Lovik-novellák hősei és témái.¹⁰⁹ Ez megmagyarázhatja az író vonzódását az álműszerű, különös történetekhez az életmű második szakaszában, ugyanakkor észre kell venni, hogy már első novelláskötetében, a *Leveles ládában* is olvasható hasonló.

A mazochizmusnak a szadizmussal elegy változata szervezi az *Árnyékok* című elbeszélést,¹¹⁰ mely a sírig tartó szerelem helyett a sírig tartó gyűlölet története, s a végén elkövetett gyilkosság, melyet gyűlöletből, utálatból és kétségbeesésből követtek el, mégis szerelmi gyilkosságként hat. Mintha a gyűlölet lenne a szerelem legmagasabb rendű megjelenési formája. Az *Egy elkésett lovag* novellafüzére is hasonlóan végződik. Miklós lovag számtalan szerelme közül senki nem jön el a temetésére, csak Elíz, aki szenvedélyesen gyűlölte őt.¹¹¹ A *szenvedés* című novella egy miniatűr esszé tartalmaz, melyben ismét az elbeszélő fejt ki szerelemről és szenvedésről, illetve ezek összefüggéséről vallott nézeteit. Valójában nem a szerelem vagy a szenvedés, mint olyan, fontos, hanem hatásuk, mely egy mesebeli csodaországba viszi el alanyát, ahol ismeretlenek a földi törvények, illetve általában a törvények és a kötelezettségek.¹¹² A mazochizmus az *Okosak és bolondok* című szanatóriumi novellában patológiai problémaként jelenik meg.¹¹³ Az utolsóként megszólaló ápolat számol be róla, mint saját szenvedélyéről, melyből nem akar

¹⁰⁶ l. m. 39. old.

¹⁰⁷ l. m. 135–142. old.

¹⁰⁸ l. m. 41–42. old.

¹⁰⁹ 45. jegyzet 141–158., de különösen 155. old.

¹¹⁰ 28. jegyzet 83–101. old.

¹¹¹ 37. jegyzet 148–150. old.

¹¹² 28. jegyzet 143–149., de különösen 147. old.

¹¹³ l. m. 186–193. old., de különösen 191–192. old.

meggyógyulni. Esete többszörösen összetett, mivel szenvedni szeretett volna, de az élete kiegyensúlyozott volt, s attól szenvedett, hogy nem szenvedhet. Végül egy nevetséges fiziológiai fájdalommal próbálja meg elaltatni kezelőorvosa éberségét.

Az olyan, ködlovagoknak nevezett szerzőkhöz hasonlóan, mint Cholnoky Viktor, Cholnoky László, Szini Gyula vagy Krúdy Gyula, Lovik Károly műveinek is van egy csoportja, mely a kártyajátékokhoz fűződik, mégpedig úgy, hogy jelkép- vagy szimbólumrendszerrel teremt az elbeszélésben a kártya ikonológiája. *A leányvári boszorkány* fürdőfalujának vendégfogadójában zajló partik paklijának különös szimbolikája a regény világához hasonlóan komikus. Ez a komikum megfosztja a lehetséges világot minden szomorú, tragikus vagy akárcsak komoly kimenetelű történéstől, habár bonyodalmakban és próbatételekben nem szűkölködik ez a rendkívül cselekményes szöveg. A kártyapakli ikonológiáját a komikum fosztja meg mindattól a túlvilági vagy ördögi misztikumtól, mágiától és tragikus sorsszerűségtől, melyek az évszázadok során, de különösen az említett szerzők műveiben – föltehetőleg Puskin *A pikk dáma* című novellájának hatására – a kártya jelentéshálójára rakódtak.¹¹⁴ A Lovik-regény kártyásai unaloműzőnek használják a kártyát, s tölténybe, patkószögbe játszanak. A kártyafigurák szimbolikájának ismert „mágikus” tulajdonságai nem érvényesülhetnek. A pakli hiányos lé-

vén, a „sátáni szakralitás” szimbolikáját (az ördög bibliája) profán elemekkel kell kiegészíteni, így profanizálódik a kártya „szövege”, de ez ezúttal nem értékvesztéshez, hanem az említett komikum jelentkezéséhez vezet.¹¹⁵ A jelenetet a pakli pusztulása tetőzi be: a rumos mécsesek lángjainak martaléka lesz Tell Vilmos és a Schiller-drámáról mintázott játék többi szereplője. „Pokoli bűz maradt utánuk; ez is bizonyítja, hogy a kártyában ördög lakik.”¹¹⁶ Ez az ördög ezúttal nem játszhatta el kísértői szerepét. A *Szergiusz* című novellában úgy mutatkoznak a kártyafigurák, mintha szereplők lennének, és az elbeszélő ezúttal is a komikum eszközéhez folyamodik, csak hogy a pikk király és a treff bubi a kártyaparti mellett az emlékezésen keresztül megvalósuló sorshelyettesítés játékában is részt vesz (hasonlóan Krúdy *A hírlapíró és a halál – Utolsó szivar az Arabs szürkénél* ikernovelláihoz). A pikk király az elbeszélést és a főszereplő sorsát is előbbre vinni látszik, míg a treff bubi mindkettőt hátráltatja, a történet hitelességét belülről rombolja, értékelhetőségét vonva kétségbe.¹¹⁷

A történelem csakis a társadalom és az egyén rajzán keresztül juthat kifejezésre, egyébként érdektelen Lovik hőseinek lehetséges világában. *A leányvári boszorkány* gáláns történetének expozíciója Mária Terézia koráig tekint vissza, hogy a selmecbányai patriciusok nemesi eredetének elbeszélésében s ebben a történeti kitekintésben Mária Terézia bölcs, előrelátó és ke-

¹¹⁴ *A pikk dáma* hatásáról Lovik életművében Illés Endre írt. 29. jegyzet 539. old.

¹¹⁵ „A zöld királyt egy névjegy helyettesítette, a piros hetest egy pezsgősvignetta” Lovik Károly: *A*

leányvári boszorkány. ZePró Kiadó, Békéscsaba, 2007. 122. old.

¹¹⁶ l. m. 123. old.

¹¹⁷ 62. jegyzet 12–21., de különösen 16–21. old.

gyes uralkodóként jelenhessen meg.¹¹⁸ Nemesi adománylevele a patríciuscsaládok ünnepeinek, így a regényben az eljegyzés számos történelmi relikviájának a központjában helyezkedik el.¹¹⁹ Ezeket a tárgyakat („régii selymek, ezüstök, jelvények, zászlók, kardok, kalapácsok”) az ünnep tiszteletére szó szerint kiállítják megtekintés, reprezentáció végett. A család múltbéli hagyományrendszerének folyamatosságát reprezentálják, összegyűjtöttségük esetleges jellegű, mint a régi magánygyűjtemények. Együttesük értelmét pusztán a hagyományok őrzésének reprezentációja adhatja. A reprezentáció a család, a ház mindennapi életére is kiterjed az ünnepi pillanatban, így a cselédekre és a munkájukat szimbolizáló munkaeszközökre is. Csakhogy ebben a jelenetsorban minden csak jele, szimbóluma annak, aminek lennie kellene, mintha a munkaeszközök mögött éppúgy nem lenne fölfedezhető hétköznapi használatuk, mint a történelmi múltat idéző családi relikviák mögött. Az „adományozó királyné” a regényben utoljára Judex Mátyás álmában jelenik meg, s megrója az álomlátót, ilyen módon avatkozva be a regény cselekményébe, a fiatal hősokeket segítve a komédiák végén szükségképpen bekövetkező nászhoz, ami ebben az esetben a klasszikus hármas esküvőt jelenti.¹²⁰ Az azonban elgondolkodtató, hogy az álmodó Mária Terézia rosszalló fejcsóválását úgy értelmezi, mintha az ősi folytonosság megtörése miatt haragudna rá az uralkodónő. Így a fiatalok bol-

dogsága nem az új kezdet jegyében bontakozik ki, hanem besorolódik az apák, a tekintély világába, ezt jelképezheti a diákéveket búcsúztató dal is, ami az addig megszokott latin helyett a mű végén magyarul csendül föl.¹²¹

A közelmúlt-félmúlt történelmi alakjai a szépíró Lovikot hidegen hagyják. Ritkaság, ha egy-egy ferencjózsef kabát fölbukkan műveiben.¹²² A kortárs és a későbbi recepcióban többen, többször említették Loviknak és íróársainak érzékenységét saját koruk iránt, bár tényleges történelmi-társadalmi jelenségekkel alig foglalkoztak műveikben. A munkásmozgalom vagy a szegénység- és éhséglázadások is szinte csak az egzotikum szintjén jelennek meg például Lovik elbeszéléseiben.¹²³ Az Osztrák-Magyar Monarchia hétköznapi tárgyi kultúrája sem különös vagy megőrzésre-említésre érdemes Lovik számára. Jellemző, hogy a híres makart-csokor mint díszítés egy Görögországban játszódó novella szállodai jelenetében említetik csupán.¹²⁴ Ugyanakkor *A lovassport története* című munkájában nemcsak a reformkor magyar államférfi-portréi elevenednek meg, hanem Erzsébet királyné és Ferenc József lovas- és vadász kultúráját is megőrökíti. A gödöllői róka vadászatok főszereplőjeként bemutatott királyné lovaglási szokásait, képességét dicséri, mindezt abban a stílusban, mely nem annyira hipológiai szakkönyvekhez illik, inkább emlékeztet arra a – krónikát, riportot és visszaemlékezést elegyítő –

¹¹⁸ 115. jegyzet 7. Egy említés a *Doktor Pogányban* is idézi Mária Teréziát. Uő.: *Doktor Pogány*, Pallas Kiadó, Budapest, 1902. 4. old.

¹¹⁹ 115. jegyzet 133. old.

¹²⁰ l. m. 208. old.

¹²¹ l. m. 210. old.

¹²² 44. jegyzet 113. Uő.: *Egy barátságos ház története*, Singer és Wolfner, Budapest, 1911. 84. old.

¹²³ Vö. 35. jegyzet 82. old.

¹²⁴ 37. jegyzet 99. old.

hangnemre, melyet a világháború után Krúdy Gyula alkalmaz a Habsburg család századfordulós történetét megidéző szövegeiben. Nemcsak azt tudhatja meg az olvasó, hogy Erzsébet királyné kiváló lovas volt, de azt is, hogy szenvedélyes vadászként hogyan tervezte meg a falkavadászatokat, mit evett ebédre Gödöllőn a vadászatok és a lovaglás közti szünetekben, hogyan igényelte az egyre nehezebb akadályokat, és hogyan trenírozta saját maga lovait.

„A királyné – kitűnő keze, nagy érzéke és keresetlen eleganciája volt a nyeregben – minden lovat egyforma jól lovagolt, lett legyen az telivér, félvér vagy írországi.”¹²⁵

A királyról azt tudhatjuk meg – bár kellő tisztelettel előadva –, hogy „többször elbukott” a rókavadászatokon, ugyanakkor bőkezű mecénása a sportágnak a mű írásakor is. A történeti kitekintés mintha az akkor már halott királynéira emlékezne rezignált lezárásával: a paskáli és a palotai meetek helyén a mű születésekor már gyárak, sugárutak és lakóházak állnak: „A régi, színes vadászidőket elnyelte a múlt.”¹²⁶ Mintha nem a szakkönyvíró Lovikot olvasnánk, hanem a melankolikus, bánatba és szenvedésbe szerelmesedett elbeszélőjű novellák szerzőjét. *Az igazságról* című novella exozíciója is ezt a tájat örökíti meg, újfönt egy Habsburg, Mária Terézia uralkodásához kötve a daliás idők, mikor még túzokra vadászhattak a Pestet éppen hogy elhagyó urak, de ugyanilyen valószínűséggel talál-

kozhattak – legalábbis a narrátor szerint – Rózsa Sándorral egy út menti csárdában.¹²⁷ Így lesz a múlt (Krúdyra is utalva: *régen* volt félmúlt) 1907-ben(!) szimbolikus megtestesítője a Habsburgok széles ajka, mikor a Hohenzollerekkel vagy Vak Bottyánnal, esetleg a Wittelsbachokkal történik az összehasonlítás a Balsaiak nagy orra okán *A kertelő agár* című regényben.¹²⁸ Azért válhat-válik múlttá a jelen, hogy megjelenhessen a kurtanemeseknek abban a közegében, amely érzékeny önlegitimációs rítusai miatt minden időt csak a hagyomány múltidejeként képes, illetve hajlandó értelmezni és értékelni. Ebből a szempontból a Rákóczi szabadságharc közös kuruc-labanc történelme, pontosabban annak egy család (a Balsai) történetén belüli jelentkezése magától értetődően az elbeszélés jelenidejéért, pontosabban minden további lehetséges időért szavatol, a családot történelmének változatossága (kuruc és labanc ősök egyaránt, egy történelmi időben találhatóak benne) jelöli ki erre a szerepre.¹²⁹ Az ónodi országgyűlés ezúttal nem történelmi tény, hanem a patriarchalitás szöveg-szervező szimbóluma, amely az anekdotákban és adomákban kifejeződésre jutó családi legendárium felől szervezi a szöveget. Csakhogy Lovik deformálja az anekdotát. Ez a gyakorlat a szöveg értelmezését ironikussá teheti, de az író új narrációs lehetőséget dolgoz ki belőle, főként rövidprózájában.¹³⁰ „Lovik novellái megválnak az anekdotikus mintától.”¹³¹ Az idősíkok egymásba csúszására-torlódására további

¹²⁵ 42. jegyzet 103. old.

¹²⁶ l. m. 104. old.

¹²⁷ 33. jegyzet 362–362. old.

¹²⁸ l. m. 16. old.

¹²⁹ l. m. 139., 156., 157. old.

¹³⁰ 35. jegyzet 76–77. old.

¹³¹ l. m. 83. old.

példa lehet *Az aranypolgár* regényideje, mely egy ideális – biedermeier?¹³² – korban játszódik, de a regényidő történelmi megfeleltetője mégis az a korszak, melyet az elbeszélő így jellemez: „Az alkotmányos éra helyreállítását követően történt.”¹³³ De, hogy ez az éra az olaszok oktrojált alkotmányhoz vagy a kiegyezéshez köthető-e, arra nézve nem kap az olvasó fölvilágosítást, még az sem segítheti az értelmezést, hogy Budapest polgármestere a hosszas tartózkodásra újra a fővárosba érkező uralkodót várja.

A *Vándormadár* spleenes főszereplője számára már kényelmetlen és zavaró a történelemnek az a megjelenési formája, mely a vidéki Magyarországra oly jellemző. A megvásárolni kívánt birtokon és a kúriában tett látogatása, mely egyetlen nagyívű, aprólékos leíró jelenetbe komponálja a vidéki létet a vidéki magyarság léttapasztatásával és -szemléletével, valamint ennek a létnek a tárgyi rekvizítumaival, végképp meggyőzi arról, hogy az ősök világába nem kapaszkodnak már gyökerei,¹³⁴ menekül a nagyvilági életbe. A kúria mennyezetes Rákóczi-ágya, és ezzel összefüggésben az álmatlanság, a mozdulatlanság – melyet az örökös eső csak fokoz –, valamint a családi kriptá közelsége a kertben, nem egyszerűen az elmaradottság vagy a jelenné élt múlt (a daliás kuruc idők?) until ismert jelölő. A pusztuló kert, a mindent belengő rothadásszag és a hideg, nyirkos szobák inkább a halál és az elfeledettség fenyegetését jelentik, s ebben az értelemben írják fölül a hagyományos értelmezési lehetőséget, a dekadencia han-

gulatát teremtik meg a történelem kulisszái között alvó Magyarországon.

A *Görgey csillaga* című regény¹³⁵ – noha csak három fejezet készült el belőle – világosan jelzi Lovik elképzeléseit a történelmi epikával kapcsolatban. A kezdő mondat ezúttal nemcsak arról tájékoztatja az olvasót, hogy írója életében a lovassport fontos szerepet játszott. A történelem elutasítása-ként is olvashatók a nyitó sorok. Figyelmeztetnek arra, hogy a tudományos értelemben vett vagy tudományos narratívákra is támaszkodó történelemfölfogás idegen ettől a szövegtől. Semmit sem mond ki, nem von le tanulságokat – hacsak Andornaki elmékedéseit nem értelmezzük így –, ehelyett bemutatja, leírja, láttatja mindazt, amiből az olvasó összerakhatja a 19. század dereka Magyarországnak rajzát, mégpedig úgy, hogy a töredék legnagyobb részében az események nem is Magyarországon játszódnak. A haza képe Andornaki emlékezéseiből, párbeszédéből, eszme-futtatásokból bontakozik, hasonlóan ahhoz, ahogy a szöveg vége felé a dunai hajóút során az ismerős partok tája bontakozik ki Görgey és Andornaki előtt. Bár néhány frázisa kissé megkopott, a szöveg magyarságképe kritikus és pontos, illetve olyan, amilyennek például Széchenyi István *Naplójából* vagy nem utolsó sorban Jókai *Egy magyar nábobjából* megismerhetjük. Utóbbi franciaországi jeleneteire emlékeztet Gerényi és Andornaki első találkozása a hajón, Gerényi félszeg viselkedése és Andornaki finom, de kimért elutasítása. Mindez a „magyarok, ha

¹³² Amennyiben lehetséges ennek a korszakmegjelölésnek jelentést tulajdonítani a Lovik prózában.

¹³³ 29. jegyzet 287. old.

¹³⁴ 96. jegyzet 46–53. old.

¹³⁵ 1916-ban jelent meg a *Nyugat* 2. számában.

külföldön találkoznak” tipizálása, mely Andornaki első önkritikus elmélkedését indítja el. Ebből az önkritikából a korabeli magyar nemesség motiválatlan személyiségtípusának képe bontakozik ki, melynek központi fogalma, talán az „átmenet” kifejezésében ragadható meg. Ez az „átmenet” valójában a magyar nemes létmódja, egész céltalan élete „átmeneti kor”.

„Az átmenet’, ahogy ezt a furcsa dermesztő és álmatag állapotot nevezte, egyre tovább és tovább tartott, és úgy látszott soha se akart véget érni.”

Az átmenet kifejezést olyan korra alkalmazta a szöveg, mely nem alkalmas építő, alkotó tevékenységre, körülbelül ugyanazt jelenti, mint a Claudio Magris által a Habsburg-mítosz kapcsán idézett osztrák kifejezés, a *fortwursteln*.¹³⁶ Eltölteni azt a „kis időt”, ami tulajdonképpen az élet, ahogy *Az udvar* című elbeszélésében írja Krúdy Gyula,¹³⁷ akinek Móricz Zsigmond tulajdonította nekrológiájában az átmeneti korrall kapcsolatos híressé vált sorokat, melyek Huszárk Zoltán *Szimdbád* filmjében is fontos szerepet játszanak.

„Nem szeretem én ezt a mai világot... Azt mondják 'átmeneti idők' ... Csakhogy én nem kívántam átmeneti időt: igaz, ezt az egész életet se tudom, hogy valaha kiköveteltem volna...”¹³⁸

Ezek a sorok fejezik ki legtalálóbban az „átmenet” jelentését, abban az értelemben is, ahogy talán Andornaki használja, aki még nem sejtí, hogy másfél évre fölfüggesztetik az „átmeneti kor” Magyarországon. A Gerényi által fölolvastott osztrák újság szalagcímeiből értesül a forradalomról. A gyors, rövid közlésegségek bombázzák a hallgatót, s az olvasóban is a forradalmi események aktivitásának hangulatát ébreszthetik. Andornaki azonban egyszerre figyel a fölolvastásra és arra, hogy egy álmos berlini pincér a legyeket püföli lassan a légycsapóval „és Andornaki lelkében a tompa puffanások összekeveredtek a történelem eseményeinek robajával.” A hírek hallgatója nem egyszerűen szkeptikus az elhangzottakkal kapcsolatban, hanem – úgy tűnik – a figyelmét sem keltik föl sem az információk, sem az események. A magyar szabadságharc – főként Jókai által – mitizált cselekményét bemutató szövegektől alapvetően idegen ez a hangnem. Lovik nem a dicsőség történetét írja, hanem a történelmi pillanat fölismerhetőségének lehetőségét latolgatja, illetve a lehetséges fölismeréshez vezető utat követi végig. Ehhez kapcsolódóan változik a szereplők – elsősorban Andornaki – Magyarországról alkotott véleménye. Ezekben az elképzelésekben a haza emblematikusan tematizálódik. Előbb nemtőként jelenik meg, majd egy rövidebb leírásban az allegória, megelevenedvén, annak az elmaradott országnak a

¹³⁶ „ellenni”, „lébecolni” In: Claudio Magris: *A Habsburg-mítosz az osztrák irodalomban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 236. old. 20. jegyzet.

¹³⁷ Krúdy Gyula: *Pókhálós palackok*. Szépirodalmi

Könyvkiadó, Budapest, 1977. 594. old.

¹³⁸ Móricz Zsigmond: *Krúdy elaludt*. In: *Krúdy világa*. (gyűjtötte és írta Tóbiás Áron). Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 286. old.

képét mutatja, melynek fölemelkedéséért a reformkor honatyái munkálkodtak, hogy a többi európai nemzettel való összehasonlításban (mely a Lovik korabeli élclapok emblémáival dolgozván nem nemzetkaraktereket vonultat föl, hanem karikatúrákat) újra Hungária apoteisztikus elképzelése győzedelmeskedhessen, de csak azért – ahogy olvasható – mert soha nem is létezett, így hát kikezdehetetlen.¹³⁹

Bécsbe érkezvén, a berlini osztrák „lapszemléhez” hasonlóan értesülhet az olvasó mindarról, amit Andornaki a forradalmi eseményekről megtudott. Az nem tudható immár, hogy milyen körülmények között szerezte értesüléseit, azonban a „távirati” stílus ismét a forradalmi események rapszodikus menetét imitálja. Ebben az eseménysorban a magyar történelmet alakító, közismert személyek alakja magánemberként bontakozik ki, lévén nagyrészt Andornaki ismerősei. Így nem bravúros és merész diplomáciai vagy katonai tevékenységükről, történelmi szerepükről van szó,

hanem magánéletük apró jegyeiről, melyek gyakorta (például Mészáros Lázár esetében) ellentétbe állíthatók történelmekönyvekből ismert közszereplésükkel. A bécsiek viszonya a forradalomhoz kedélyes-tréfás, játékos. Jellemző, hogy a forradalmi Bécs bemutatása Nestroy *Freiheit im Krähwinkel* (Loviknál: *Die Revolution im Krähwinkel* címmel) című bohózatának sikerével kezdődik. A bécsiek kedélyességének hátterében azonban könnyen fölfedezhető az a mélységes és józanságról tanúszkodó pesszimizmus, melyről Wolfgang Kraus hosszasan elmélkedik *Kultúra és hatalom* című munkájában.¹⁴⁰ Kraus Nestroyt „milyen pesszimista” írónak tartja, kinek szereplői abból a meggondolásból merítenek erőt a lumpolásához vagy a tréfához, mely szerint a világ és az élet alapvetően tragikus, szükségszerűen rossz vége lesz mindkettőnek, hát legalább addig érezzük jól magunkat. Könnyen értelmezhető Lovik Bécs-képe is így, az októberi véres események árnyékában. A magyarokra jellemzően

¹³⁹ „Magyarország képe úgy élt előtte, ahogy a megyei gyűléseken, a mellüket verő hazafiak szónoklataiból, a túlzó költők verseiből kirajzolódott. A fegyverbe öltözött, nagy termetű, acélvértés Hungáriaként, büszke, nagy szemű asszonyként, amint merően előre tartja széles pallosát. Folyton az ő nagyságáról beszéltek, folyton térdre borultak előtte, és közben a táblabírók agarak után lovagoltak, a parasztok keservesen húzták az ígát és a katonák a kávéházakban és kaszinókban kártyáztak. Hol volt a nagy Hungária? Kiben lakott? Az elmaradt, eladósodott vidéki polgároknak, a részeges lapszerkesztőkben, a névnapokra verselő rektorokban, a szószátyár szónokokban, a csapszékben énekelő diákokban, az uzsoráskodó kis kereskedőkben, az armálisára és lovaira büszke kurta nemesben, a franciásan nevelt főurakban, a

rossz vidéki színészekben? Hungária, Hungária! ez az ünnepélyes arcú szó hallatszott úton, útfélen, Hungária palástjával, óriási koronájával, félelmetes görög alakot öltött és toronymagassággal emelkedett a többi nemzet fölé. A német, mint hálósapkás sógor, az olasz, mint fülbevalós népének, az angol, mint kockaruhás, cilinderes utazó, az orosz, mint gyertyafaló medve élt a köztudatban, csak Magyarország volt szép, győzhetetlen és félelmetes, mert csak a képzeletben és nem az élet szántóföldjén élt.”

¹⁴⁰ Wolfgang Kraus: *Kultúra és hatalom. A vágyak átváltozása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 62–64., 178–180. old. Ugyanítt idézi a poroszok és az osztrákok közti különbség kapcsán a régi élcet: „a poroszok számára a helyzet komoly, de nem reménytelen, az osztrákok számára reménytelen, de nem komoly.”

a magyarországi hajóúton cigánybanda játszik „népdalokat”, ráadásul egyszerre kető, egy a hajó orrában, egy a tatjában. Andornaki értetlenül szemléli a változást, melyet mintha nem tudna követni. A bécsi forradalmi eseményeket még föl tudja dolgozni, de amikor osztrák ismerőse fölvilágosítja arról, hogy „Bécsben ti magyarok vagytok az urak”, valamint, hogy a bécsi események alakításában a magyaroknak jelentős szerepük volt, végképp nem érti a helyzetet. Ekkor jelentkezik a regénytörredék másik kulcsszava, az „akarat”, mely ellentéte lehet az „átmenet”-nek. Andornakit az érdekli, hogy honnét vették a magyarok az akaratot ahhoz, hogy saját kezükbe vegyék a sorsukat. Bécsi ismerőse a kifejezés viszonylagosságára hívja föl a figyelmet, de magyarázata valójában csak a kor eseményeinek változékonyosságát indokolhatja.

A regény címszereplője az utolsó lapokon, a dunai hajóúton jelenik meg, és először németül szólal meg, fölismerve Andornakit. Az elbeszélő olyan aprólékos leírást ad testalkatáról, arcáról és külsejéről, mintha nem ismerné a magyar olvasóközönség a szabadságharc legellentmondásosabb (és hozzátehető: legigazságtalanabbul megítélt) alakítóját. Az igaztalan és elhamarkodott értékelésre bemutatásában is történik utalás: a katonaiskola diákjai sem értették meg és félreismerték a *Görgey csillaga* főszereplőjét. A regény további elkészült részében kettejük párbeszéde olvasható, melyből kiderül, hogy Görgey is óvatosan fogalmaz honi várakozásait illetően, de ő bizalommal fordul a szabadságharc ügyéhez, melynek immár el is kötelezte magát. Ismét fölmerül az akarat kérdése, s ezúttal Görgey részletes válaszban fejt ki vele

kapcsolatos nézeteit. Először szinte pragmatikus szabatsósággal határozza meg az akarat mibenlétét, melyet megszerezhető, fejleszhető tulajdonságnak tart. De szinte azonnal a bátorsággal vonja párhuzamba, melyet az akarattal lehet megpróbálni. Egyszerre vonatkoztatja kijelentéseit a házára és önmagára is. Bizakodik, de egyelőre nem biztos a dolgában. Ez azonban nem az a tehetetlen szkepszis, amely Andornakira jellemző. Görgey várakozással tekint az ismeretlen jövő felé. Andornaki a régi, emblemikus Hungáriára hivatkozva védi kételkedő magatartását, Görgey szerint új Hungáriát kell teremteni, mert a régi gyakorlatilag életképtelen. A legmeglepőbb fordulat a törredék végére maradt. A tízes évek első felében született szöveg Görgeyje nemcsak az Ausztriával küszöbön álló háborút jósolja meg, hanem az azt követő kiegészést is.

„Bizonyos, hogy harcba kell szállanunk Ausztriával. (...) És mi lesz a vége? Három évszázad óta minden magyar szabadságharcnak kiegészés a vége. Ez is oda vezet. Föllobbanunk és lassan kialszunk, a nagy ember az lesz, aki a föllobbanásban a leghidegebb és a kialvásnál a legszenvédélyesebb lesz. És a legbölcsebb az, aki mindjárt a kezdetnél a végre gondol és olyan kiegészést csinál, amely száz győzelemnél többet ér.”

Mintha ezek a sorok magyaráznák a történelmi Görgey ismert magatartását a szabadságharcban, s ugyanezek helyezik magyar történelmi távlatba (az időmeghatározás alapján a kuruc függetlenségi küzdelmek korának távlatába) a törredék eseményeit. Egyúttal kritikaként is értelmezhető

a visszamenőleges jóslat, hiszen senki nem fogadta meg a szöveg Görgejének tanácsát a „föllobbanáskor” és a „kialvásnál” tanúsítandó viselkedésről. Mintha ezért késett volna olyan fájdalmasan sokáig a kiegyezés, melynek a Lovik-műben megfogalmazott változatában mintha Deák Ferenc személye is kódolva lenne, mint „legbölcsebbé”. A 20. század elejéről tekintve könnyen értékelődhetett úgy a kiegyezés, mint „amely száz győzelemnél többet ér”, Lovik a világháború első éveiben azonban már borúlátóbban, bár óvatosan fogalmazott. Úgy vélte ez a háború végérvényesen meg fogja változtatni Magyarországot:

„Örökké meg fogjuk érezni, hogy 1914-ben világháború volt s örökké tülekedni fogunk annak társadalmi, gazdasági és szellemi következményei körül. Ameddig a világ világ marad vívni fogjuk a hátvédi harcokat az 1914-ik évvel.”¹⁴¹

Az idézet rövideje miatt nem tudható, hogyan gondolta. Mindenesetre igaza lett. Lovik Károly, aki a kortárs íróktól eltérő – nem mindig kizárólag irodalmi – kontextusban figyelte és értelmezte az alkotással érlelhető valóságot, a kor társadalmi-történeti tanulságait mégis hozzájuk hasonlóan (kiábrándultabban, de talán kevésbé szigorúan) fogalmazta meg műveiben. Személyiségének a(z irodalmi) nyilvánosságot kerülő vonásai és talán a hátrahagyott kötetek viszonylag kis száma miatt eltérő, sőt esetleg ellentmondásos kritikai vélemények formálódhattak művészetéről. A tény, hogy művei kapcsán elmarasztaló értelemben, és szélesebb értelmezői szivárványkört nyitva, egyaránt fölmerülhet a dilettantizmus meghatározása, nem annyira Lovik prózájának esztétikai értékeit csökkentheti, inkább a dilettantizmus jelentéskörét gazdagíthatja a szépirodalom klasszikus reprezentációjának irányába.

¹⁴¹ Idézi Vass László: Lovik Károly (1874–1915.) In. Lovik Károly: *A préda*. Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1911. 5. old.